

RIJKSUNIVERSITEIT GRONINGEN

HET VERBORGEN FRONT

GESCHIEDENIS VAN DE GEORGANISEERDE
ILLEGALITEIT IN DE PROVINCIE LIMBURG
TIJDENS DE TWEEDE WERELDOORLOG

PROEFSCHRIFT

ter verkrijging van het doctoraat in de
Letteren
aan de Rijksuniversiteit Groningen
op gezag van de
Rector Magnificus Dr. S.K. Kuipers
in het openbaar te verdedigen op
donderdag 28 april 1994
des namiddags te 1.15 uur precies

door

ALFRED PAUL MARIE CAMMAERT

geboren op 29 november 1955
te Swalmen

EISMA B.V., LEEUWARDEN / MECHELEN

Promotor: PROF. DR. M.G. BUIST

Co-promotor: DR. P.TH.F.M. BOEKHOLT

RIJKSUNIVERSITEIT GRONINGEN

HET VERBORGEN FRONT

GESCHIEDENIS VAN DE GEORGANISEERDE

ILLEGALITEIT IN DE PROVINCIE LIMBURG

TIJDENS DE TWEEDE WERELDOORLOG

door

ALFRED PAUL MARIE CAMMAERT

EISMA B.V., LEEUWARDEN / MECHELEN

Inhoudsopgave

Deel I

Lijst van kaarten	XVI
Lijst van bijlagen	XVII
Introductie van vaak genoemde personen	XVIII
Literatuurlijst	XXIX
Lijst van geraadpleegde scripties	XXXVIII
Lijst van geraadpleegde tijdschriften en dagbladen	XXXIX
Lijst van afkortingen	XLI
Lijst van meelezers - correctoren	XLV
Geraadpleegde archieven en particuliere collecties	XLVI
Correspondentie	XLVIII
Vraaggesprekken	LI
Woord vooraf	1
Inleiding	5

Hoofdstuk I. Opkomst en bestrijding van fascistische en nationaal-socialistische stromingen in de jaren dertig	21
I. Inleiding	21
II. Landelijk	23
II.1. Algemeen	23
II.2. Rechts-autoritair protest en de bestrijding ervan	25
II.3. Rechts-autoritair protest in katholieke kring en de bestrijding ervan	29
III. Limburg	42
III.1. Katholiek dissidentisme en rechts-autoritair protest	42
III.2. Bestrijding van het rechts-autoritair protest 1933-1940	54
IV. Samenvatting, conclusie en vooruitblik	65
Noten	71
Hoofdstuk II. De eerste militair-civiele verzetsformaties	75
I. De groep-Erkens	75
I.1. Inleiding	75
I.2. Contact met Belgische verzetsgroepen	76

I.3.	De organisatie-Erkens	79
I.4.	Contacten van Erkens in Limburg	84
I.5.	Contacten en activiteiten van de groep-Erkens in Zuid-Limburg en België	87
I.6.	Infiltratie en arrestaties	90
II.	De groep-Dresen	94
II.1.	De militaire tak	94
II.2.	De civiele tak	100
II.3.	Verraad	103
III.	De groep-Smit	105
IV.	Nabeschouwing	110
	Noten	120
	Hoofdstuk III. Hulpverlening aan uit Duitsland ontvluchte (Franstalige) krijgsgevangenen	125
I.	Inleiding	125
II.	Voortrekkers	134
III.	Structuren	136
III.1.	Ten noorden van Venlo	136
III.2.	Noord- en Midden-Limburg: ten oosten van de Maas	146
III.2.1.	Tegelen en Steyl	146
III.2.2.	Belfeld-Reuver-Beesel	146
III.2.3.	Swalmen	152
III.2.4.	Ten oosten en zuidoosten van Roermond	155
III.2.5.	Roermond-De Weerd-Horn	159
III.3.	Noord- en Midden-Limburg: ten westen van de Maas	172
III.3.1.	Maasbree en Baarlo	172
III.3.2.	Kessel-Neer-Roggel-Nunhem-Haelen-Heythuy- sen-Baexem	175
III.3.3.	Grenspassage via Neeritter-Ittervoort-Thorn	182
III.3.4.	Grenspassage via Stramproy-Hunsel-Kelpen- Oler	189
III.3.5.	Grenspassage via Wessem/Maasbracht-Stevens- weert	194
III.4.	Roosteren en de regio Sittard	199
III.5.	Twente/Achterhoek-Echt-Geulle	203
III.6.	Zuid-Limburg	211
III.6.1.	De regio Maastricht	211
III.6.2.	De oostelijke Mijnstreek-Noorbeek/Slenaken	214
IV.	Samenvatting en conclusie	220

Noten	223
Hoofdstuk IV. Hulpverlening aan geallieerde piloten en hun bemanningsleden	233
I. Inleiding	233
II. Vroege verbanden: 1941 - medio 1943	239
II.1. Zuid-Limburg: de groepen Erkens, Dresen en Bongaerts	239
II.2. Midden- en Noord-Limburg en de verbindingen met België en Frankrijk	246
II.3. De regio Weert: Luctor et Emergo en de verbindingen met België en Frankrijk	251
II.4. De regio Sittard en de verbindingen met België	266
II.5. Samenwerking	269
III. De groep-Bongaerts verstrikt in het England-spiel: de affaire Vastenhout	270
IV. Luctor et Emergo/Fiat Libertas, Ch.V.J. Brummans en de infiltratie door Annie van Leeuwen	288
V. Het Midden- en Noordlimburgse netwerk vanaf 1943 tot de fronttijd, najaar 1944	294
VI. Horst en de Brabants-Limburgse Peelstreek	311
VII. De Heidemaatschappij in de regio Weert	322
VIII. De vluchtroutes vanuit Echt	327
IX. De Belastinggroep Maastricht: de groep-Blok	333
X. De organisatie van J. Vrij (de groep-“Van den Brink”)	337
XI. Nabeschouwing	342
Noten	353
Hoofdstuk V. Hulpverlening aan joden	369
I. De jaren dertig	369
I.1. Inleiding	369
I.2. Het Nederlands vluchtelingenbeleid en de ontwikkelingen in Limburg tussen 1933 en november 1938	370
I.3. November 1938 - mei 1940	377
II. Mei 1940 - juni 1942	384
II.1. Algemeen	384
II.2. Protesten van de katholieke Kerk tegen de jodenvervolging	386

II.3.	Protesten van civiele zijde	390
III.	De deportaties	391
IV.	Hulpverlening	394
IV.1.	Enkele algemene opmerkingen vooraf	394
IV.2.	In jodenhulp gespecialiseerde organisaties	397
IV.2.1.	Het “Utrechts Kindercomité” en de groep- Meerburg	397
IV.2.2.	De N.V.	410
IV.2.3.	De organisatie-Stakenborg/Paasen	418
IV.2.4.	Grubbenvorst - Sevenum en de groep- Westerweel	421
IV.3.	Georganiseerde hulp, gelieerd aan niet specifiek op hulp aan joden gerichte organisaties	427
IV.3.1.	De L.O.: algemeen	427
IV.3.2.	Activiteiten van aan de L.O. gelieerde hulpverleners	428
IV.3.2.1.	Venlo, Heerlen en Valkenburg	428
IV.3.2.2.	De groep-Brandsma	430
IV.3.2.3.	Truus Jetten	433
IV.3.2.4.	Paul Terwindt en Tini van de Bilt	434
IV.3.2.5.	Sociaal-Democraten en leden van de Arbei- ders Jeugd Centrale in Zuid-Limburg	436
IV.3.2.6.	Zuid-Limburg en de groep rond dominee L. Overduin uit Enschede	438
IV.3.2.7.	Internationale vluchtelingenroutes via Limburg	439
IV.3.3.	Communisten	440
V.	Malafide praktijken: zelfverrijking en verraad	441
VI.	Enkele daden van collaborateurs en Duitse instanties	443
VII.	Statistiek en de situatie direct na de bevrijding	444
	Noten	450
	Hoofdstuk VIa. De landelijke organisatie voor hulp aan onderduikers	459
I.	Voorgeschiedenis	459
I.1.	De houding en rol van de r.-k.-Kerk in Nederland 1940-1943	459
I.2.	De houding en rol van de katholieke Kerk	

	in Limburg	477
II.	Achtergrond en ontstaan van de duikorganisatie in Limburg	480
II.1.	Inleiding	480
II.2.	Factoren die het ontstaan en de ontwikkeling van de duikorganisatie begunstigden	481
II.2.1.	De r.-k. geestelijkheid en de jeugdorganisaties	481
II.2.2.	De Nederlandsche Unie	483
II.2.3.	Duitse maatregelen en de April-Meistaking	485
II.3.	Ontstaan en ontwikkeling van de duikorganisatie in Limburg	496
III.	De landelijke organisatie voor hulp aan onderduikers en de opname van de Limburgse duikorganisatie in het landelijk verband	506
III.1.	De landelijke organisatie (L.O.)	506
III.2.	De opname van de Limburgse duikorganisatie in het landelijk verband	512
IV.	Medewerking aan en aanverwante organisaties/activiteiten van de L.O.-Limburg	518
IV.1.	Medewerking	518
IV.2.	Het Außenministerium	521
IV.3.	Het kamp Vught, het Huis van Bewaring en de Duitse gevangenis van Maastricht	525
IV.4.	Falsificaties en inlichtingen	530
IV.5.	Koeriers	535
IV.6.	Financiering door de Kerk	536
IV.7.	Het Nationaal Steunfonds (N.S.F.) en de Limburgse duikorganisatie	537
IV.8.	De missie van pater L.A. Bleijs	544
V.	Bestrijding van de illegaliteit	548
VI.	De overval van Weert	557
VII.	Juni 1944 - bevrijding	567

Deel II

	Hoofdstuk VIb. De landelijke organisatie voor hulp aan onderduikers	575
VIII.	De L.O.-districten	575
VIII.1.	Inleiding	575
VIII.2.	District Venlo	576
VIII.2.1.	Algemene geschiedenis van het district en	

	de rayons Venlo, Blerick, Tegelen en Steyl	576
VIII.2.2.	Rayon Belfeld, Reuver en Beesel	587
VIII.2.3.	Rayon Arcen, Velden en Wellerlooi	590
VIII.2.4.	Rayon Horst	590
VIII.2.5.	Rayon Sevenum	593
VIII.2.6.	Rayon Grubbenvorst en rayon Broekhuizen, Broekhuizenvorst, Wanssum, Swolgen, Meerlo, Blitterswijk en Tienray	596
VIII.2.7.	Rayon Helden, Meijel en Kessel	598
VIII.2.8.	Rayon Maasbree en Baarlo	605
VIII.3.	District Roermond	608
VIII.3.1.	Voorgeschiedenis	608
VIII.3.2.	Algemene geschiedenis van het district en rayon Roermond	611
VIII.3.3.	Rayon Maasniel en Swalmen	623
VIII.3.4.	Rayon Echt, Koningsbosch, Ohé en Laak, Roosteren en Susteren	626
VIII.3.5.	Rayon Heerlen, Linne, Montfort, Maasbracht en Stevensweert	629
VIII.3.6.	Rayon Melick, Herkenbosch, St. Odiliënberg, Vlodrop en Posterholt	631
VIII.3.7.	Rayon Horn, Beegden, Baexem en Grathem	634
VIII.3.8.	Rayon Heythuysen, Roggel, Neer en Haelen	635
VIII.3.9.	Rayon Thorn, Neeritter, Ittervoort, Heel en Wessems	639
VIII.4.	District Maastricht	639
VIII.5.	District Heerlen	654
VIII.5.1.	Algemene geschiedenis van het district en het rayon Heerlen	654
VIII.5.2.	Rayon Hoensbroek	670
VIII.5.3.	Rayon Kerkrade	673
VIII.5.4.	Rayon Ubach over Worms	674
VIII.5.5.	Rayon Brunssum	676
VIII.5.6.	Rayon Geleen	678
VIII.5.7.	Rayon Klimmen	682
VIII.5.8.	Rayon Valkenburg	683
VIII.6.	District Sittard	687
VIII.7.	District Gulpen	692
VIII.8.	District Weert	700
VIII.9.	District Venray	709
VIII.10.	District Vierlingsbeek	714
VIII.11.	Districten Nijmegen en Maas en Waal	721

IX.	Nabeschouwing en slotopmerkingen	724
	Noten	729
Hoofdstuk VII. De knokploegen en de geschiedenis van de stoottroepen tot de zomer van 1945		761
	Opmerking vooraf	761
I.	De knokploegen: landelijk	761
II.	Limburg: karakter, achtergrond, ontwikkeling en geschiedenis van de knokploegen	764
II.1.	Karakter en achtergrond	764
II.2.	De knokploegen van Helden en Roermond	767
II.3.	De knokploeg van Heerlen	768
II.4.	De knokploeg van Nijmegen	772
II.5.	Landelijke verbindingen en reorganisatie	774
II.6.	De K.P.-Noord-Limburg	777
II.7.	De K.P.-Zuid-Limburg	779
II.8.	Augustus - september 1944: algemene ontwikkeling, voorbereiding en uitvoering van sabotage	782
II.9.	De bossen van Baarlo	789
III.	De geschiedenis van de Limburgse Stoottroepen tot de zomer van 1945	795
IV.	Nabeschouwing	814
	Noten	818
Hoofdstuk VIII. De Ordedienst		825
I.	Landelijk: mei 1940 - medio 1942	825
II.	Limburg 1940 - 1942: algemene ontwikkeling	831
III.	Landelijk: de O.D. tussen medio 1942 en de bevrijding: doelstellingen en positiebepaling	837
IV.	Limburg: 1942 - bevrijding	847
IV.1.	Het gewest 19 O.D. in 1942 en 1943	847
IV.2.	Het gewest 19 O.D. binnen het krachtenveld der illegaliteit in 1944 - 1945	854
IV.3.	Het gewest 19 O.D. in 1944 - 1945: algemene ontwikkeling	864
IV.4.	Ontwikkelingen in de afzonderlijke districten: 1941 - 1945	869
IV.4.1.	District I: Gennep	870
IV.4.2.	District II: Venlo	880
IV.4.3.	District III: Roermond	895
IV.4.4.	District IV: Weert	901
IV.4.5.	District V: Sittard	903

IV.4.6.	District VI: Maastricht	913
IV.4.7.	District VII: Heerlen - Mijnstreek	919
V.	Nabeschouwing	929
	Noten	931
Hoofdstuk IX. De Raad van Verzet in het Koninkrijk der Nederlanden		945
I.	Landelijk: ontstaan en ontwikkeling tot eind 1943	945
II.	Limburg: ontstaan en ontwikkeling	947
III.	Status en positie van de R.V.V. binnen het landelijk krachtenveld der illegaliteit	952
IV.	De R.V.V. in Zuid-Limburg	956
V.	Nabeschouwing	966
	Noten	970
Hoofdstuk X. De C.P.N. en de illegaliteit		973
I.	De jaren dertig: enige aspecten	973
I.1.	Landelijk: sterkte, politiek en positie van de C.P.N. (C.P.H.)	973
I.2.	Limburg	975
II.	De C.P.N. gedurende de eerste bezettingsjaren	982
II.1.	Landelijk: enige aspecten	982
II.2.	Limburg: krant en partij: 1940-1943	991
II.2.1.	Maastricht	991
II.2.2.	De Mijnstreek	997
III.	De C.P.N. gedurende de laatste bezettingsjaren	1003
III.1.	Landelijk: enige aspecten	1003
III.2.	Zuid-Limburg	1006
IV.	Nabeschouwing	1012
	Noten	1025
Hoofdstuk XI. Illegale pers		1033
I.	Inleiding	1033
II.	Landelijke, in Limburg verspreide illegale pers	1037
II.1.	Vrij Nederland: Landelijk	1038
II.1.1.	Vrij Nederland: Limburg	1041
II.2.	Ons Vrije Nederland	1044
II.3.	Het Parool: Landelijk	1044
II.3.1.	Het Parool: Limburg	1048
II.4.	Trouw: Landelijk	1052

II.4.1.	Trouw: Limburg	1055
II.5.	Je Maintiendrai: Landelijk	1060
II.5.1.	Je Maintiendrai: Limburg	1062
II.6.	Ons Volk: Den Vaderlant Ghetrouwe	1063
II.7.	Christofoor: Voor God en Vaderland	1066
II.8.	Het Gastmaal: orgaan voor ondergedoken en gedeporteerde studenten	1068
II.9.	De Geus (onder studenten)	1069
II.10.	De Ploeg	1069
II.11.	Op Wacht: voor God-Nederland-Oranje	1070
III.	Limburgse illegale pers	1070
III.1.	Oranje Post	1072
III.2.	Oranje Hagel	1073
III.3.	Het Vrije Volk	1074
III.4.	B.B.C.-News	1078
III.5.	The London News	1078
III.6.	Voor de Vrijheid	1079
III.7.	Nieuws van de Fronten	1080
III.8.	De Zwijger	1081
III.9.	De Patriot: Nieuwsbulletin uit Londen	1082
III.10.	De Patriot	1083
III.11.	Moed en Vertrouwen	1083
III.12.	De Vrije Pers	1085
III.13.	De Verkenner: Lijfblad voor verkenners die trouw bleven!!	1086

III.14.	Overtocht: Communicatiemiddel voor kunst en wetenschap	1086
III.15.	Berichten Voorziening Oorlogstijd (B.V.O.): editie Roermond	1086
III.16.	De Nieuwe Tijd	1088
III.17.	Daalzichtse Berichten Dienst (D.B.D.)	1088
III.18.	De Postduif	1090
III.19.	Berichten Voorziening Oorlogstijd (B.V.O.): editie Heythuysen	1090
III.20.	Algemeen Sevenums Persbureau (A.S.P.) 't Duikertje	1091
III.21.	Het Snoekje	1091
IV.	Pamfletten	1092
V.	Nabeschouwing	1095
Noten		1097
Hoofdstuk XII. Inlichtingen		1105
I.	Inleiding	1105
II.	Inlichtingendiensten in Limburg	1111
II.1.	De Geheime Dienst Nederland (G.D.N.)	1111
II.1.1.	Landelijk	1111
II.1.2.	Limburg	1115
II.2.	De Groep-Albrecht	1120
II.2.1.	Landelijk	1120
II.2.2.	Limburg	1121
II.3.	Pietab-OXO	1127
II.3.1.	Landelijk	1127
II.3.2.	Limburg	1129
II.3.2.1.	Regio Sittard	1129
II.3.2.2.	Maasniel	1130
II.4.	De Groep-Packard	1131
II.4.1.	Landelijk	1131
II.4.2.	Limburg	1132
III.	Inlichtingenroutes via Limburg	1133
III.1.	De Zwitserse Weg A	1133
III.2.	De Zwitserse Weg B	1133
IV.	Nabeschouwing	1141
Noten		1144

Slotbeschouwing en conclusie	1149
Samenvatting	1165
Summary	1181
Index personen	1191

Lijst van kaarten

Kaart 1.	Lijst Meertens. Provinciale Staten 1931	46
Kaart 2.	Limburgse Federatie (Meertens). Tweede Kamer 1933	46
Kaart 3.	Kath. Democr. Bond (Veraart). Tweede Kamer 1933	46
Kaart 4.	R.K. Volkspartij (Arts). Tweede Kamer 1933	46
Kaart 5.	Katholiek Democratische Partij. Provinciale Staten 1935	48
Kaart 6.	Katholiek Democratische Partij. Tweede Kamer 1937	48
Kaart 7.	Actie Bouwman. Tweede Kamer 1937	48
Kaart 8.	Actie Bouwman. Provinciale Staten 1939	48
Kaart 9.	N.S.B. (Marchant et d'Ansembourg). Provinciale Staten 1935	52
Kaart 10.	N.S.N.A.P. Provinciale Staten 1935	52
Kaart 11.	Zwart Front (Meijer). Tweede Kamer 1937	52
Kaart 12.	Verbond voor Nationaal Herstel (Snijders). Tweede Kamer 1933	52
Kaart 13.	Nationaal Herstel (Emmens). Tweede Kamer 1937	67
Kaart 14.	N.S.B. Tweede Kamer 1937	67
Kaart 15.	N.S.N.A.P. Tweede Kamer 1937	67
Kaart 16.	Globale loop vluchtwegen krijgsgevangenen	133
Kaart 17.	Ten noorden van Venlo	145
Kaart 18.	Tegelen en Steyl	147
Kaart 19.	Belfeld-Reuver-Beesel	151
Kaart 20.	Swalmen	154
Kaart 21.	Ten oosten en zuidoosten van Roermond	158
Kaart 22.	Roermond-De Weerd-Horn	171
Kaart 23.	Maasbree en Baarlo	174
Kaart 24.	Kessel-Neer-Roggel-Nunhem-Haelen-Heythuysen-Baexem	181
Kaart 25.	Grenspassage via Neeritter-Ittervoort-Thorn	187
Kaart 26.	Grenspassage via Stramproy-Hunsel-Kelpen-Oler	193
Kaart 27.	Grenspassage via Wessema/Maasbracht-Stevensweert	198
Kaart 28.	Roosteren en regio Sittard	201
Kaart 29.	Twente/Achterhoek-Echt-Geulle	210
Kaart 30.	De regio Maastricht	213
Kaart 31.	De oostelijke Mijnstreek-Noorbeek-Slenaken	219
Kaart 32.	Lijn Père Timmermans	249
Kaart 33.	Lijn Kloeg-Beelen	254
Kaart 34.	Lijn Gerbrands-Brummans	264
Kaart 35.	Sittard	267
Kaart 36.	De Brabants-Limburgse Peelstreek en Roermond e.o.	312
Kaart 37.	Heidemaatschappij Weert	323
Kaart 38.	Echt-K.P. Heerlen en Belastinggroep Maastricht	332
Kaart 39.	Organisatie Vrij	339
Kaart 40.	Gewest Limburg: indeling in districten	500
Kaart 41.	District Venlo: indeling in rayons	577
Kaart 42.	District Roermond: indeling in rayons	612
Kaart 43.	District Maastricht: indeling in rayons	646
Kaart 44.	District Heerlen: indeling in rayons	655
Kaart 45.	District Gulpen: indeling in rayons	693
Kaart 46.	District Weert: indeling in rayons	701

Kaart 47.	District Venray: indeling in rayons	710
Kaart 48.	District Vierlingsbeek: indeling in rayons	715
Kaart 49.	Districten Nijmegen en Maas en Waal	722
Kaart 50.	Districtsindeling Gewest 19 Ordedienst	834

Lijst van bijlagen

Bijlage I.	Arrestaties i.v.m. betrokkenheid bij de groep-Erkens	112
Bijlage II.	Handgeschreven pamflet, 10 mei 1941 (door L.F.R. Spierings)	114
Bijlage III.	Handgeschreven pamflet, 31 augustus 1941 (door L.F.R. Spierings, P.M.J. Dresen en D.I. Hage)	115
Bijlage IV.	Arrestaties in de groep-Dresen	117
Bijlage V.	Arrestaties in de groep-Smit	118
Bijlage VI.	Lijst medewerkers pilotenorganisaties en groepen	347
Bijlage VII.	Organisatieschema L.O.-Limburg	728
Bijlage VIII.	Arrestatie communisten en radicale socialisten 1940, 1941, 1942, 1943, 1944	1014

Introductie van vaak genoemde personen

Akkermans, L.A., priester in Tegelen. Was betrokken bij de L.O. en de hulpverlening aan geallieerde vluchtelingen.

Ass, J.A.A. van, melkventer en caféhouder, woonde in het buurtschap “De Weerd” bij Roermond. Zijn woning was een belangrijk knooppunt in de hulpverlening aan geallieerde vluchtelingen.

Assen, D. van, Maastricht, deurwaarder. Verzetspionier. Was betrokken bij de hulp aan joden, geallieerde vluchtelingen en onderduikers. Na zijn arrestatie in de zomer van 1943 werd een tevergeefse poging gedaan hem te bevrijden. Gefusilleerd.

Bakker, E., regio Sittard, verbonden aan de inspectie der invoerrechten en accijnzen in Sittard. Hoofdagent van de “Trouw”-verspreiding in Limburg. Was tevens betrokken bij de hulp aan geallieerde vliegeniers.

Bartels, M.C.M.H., Maastricht, verbonden aan het belastingkantoor. Speelde een belangrijke rol in de Belasting Groep Maastricht: hulp aan geallieerde vluchtelingen en onderduikers. Hij onderhield zijdelingse contacten met de eerste militaire verzetsgroepen en de O.D.

Beckhoven, G.L.J. van (Pater Beatus), Heerlen. Exponent van de humanitaire hulpverlening: joden, onderduikers en geallieerde vluchtelingen. Ook verspreidde hij illegale bladen. In de zomer van 1944 gearresteerd. Hij kwam om het leven in Bergen-Belsen.

Bensen, G.H., Heerlen. Mijnpolitiebeambte. Aanvankelijk betrokken bij de vervaardiging en verspreiding van illegale bladen, sabotage en hulp aan geallieerde vluchtelingen. Hij behoorde, eind 1943, tot de oprichters van de K.P.-Heerlen. Bij bevrijdingsactie van arrestant uit ziekenhuis raakte hij gewond (april 1944) en vertrok uit Heerlen.

Berendsen, J., Venlo. Verwierf een zeer kwalijke reputatie door zijn sadisme en niet aflatende jacht op onderduikers, vooral in 1944. Hij gaf leiding aan een groep A.K.D.-ers. Na de oorlog werd hij ter dood veroordeeld.

Berix, J.W., Heerlen, kapelaan. Exponent van de humanitaire hulpverlening. Leidde tot zijn arrestatie in juni 1944 het L.O.-district Heerlen. Hij kwam om het leven in Bergen-Belsen.

Bijnen, J.A. van, Rotterdam en elders. Landelijk Sabotagecommandant K.P. Speelde tevens een rol in de R.V.V. en de L.O. Eind 1944 gesneuveld.

Bleijs, L.A., Roermonds geestelijke. Verzetspionier. Combineerde talrijke verzetsactiviteiten en stimuleerde velen tot verzetsdeelname, met name jongeren. Hij was een van de grondleggers van de L.O. in Limburg. Begin 1944 werd hij door de illegaliteit ontvoerd in verband met naamsbekendheid bij de Sipo. Vervolgens reisde hij over land naar Spanje-Engeland om de regering te informeren over het (katholiek) verzet. In 1945 kwam hij bij een auto-ongeluk om het leven.

Boekhold, W.F.Th. van, Venlo. Exponent van de actieve O.D.-ers. Was bij uiteenlopende verzetsactiviteiten betrokken: hulp aan geallieerde vluchtelingen en onderduikers, illegale pers, sabotage. Grote verdienste voor de O.D., met name in het district Venlo (commandeerde Venloos O.D.-troependetachment).

Bongaerts, Ch.M.H.J., Heerlen, brandweercommandant. Verzetspionier. Richtte met anderen in een vroeg stadium een militair-civiele verzetsgroep op. Uiteenlopende activiteiten: illegale pers, inlichtingen, hulp aan geallieerde vluchtelingen, sabotage. Hij bekleedde tevens een functie in de O.D. Door de verscheidenheid aan activiteiten kwam hij in conflict met zijn O.D.-districtscommandant C. Nicolas. In de loop van 1943 raakte Bongaerts' organisatie verstrikt in het Englandspiel. Gearresteerd in november 1943, omgekomen in een Duits kamp.

Bouman, M.A.M., Roermond, hoofdcontroleur C.C.D. Verzetspionier. Grote verdienste op het terrein van de hulpverlening aan geallieerde vluchtelingen. Hij baande vluchtwegen en bracht talrijke verbindingen tot stand. Door zijn al te openlijk protest tegen terugvoering van militairen in krijgsgevangenschap - Bouman was oud K.N.I.L.-officier - werd de aandacht van de Duitsers op hem gevestigd. In mei 1943 gearresteerd en gefusilleerd.

Bouten, H.J.H., Velden en elders. Aanvankelijk hield hij zich bezig met hulp aan geallieerde vluchtelingen. Speelde een bescheiden rol in de regionale L.O. Bouten raakte in 1944 steeds nauwer bij de K.P. betrokken en werd tot leider van de K.P.'s in Noord-Limburg benoemd. Trok zich met een groep manschappen in het najaar van 1944 terug in de bossen bij Baarlo. Na de bevrijding overgegaan naar de Stoottroepen.

Bronckhorst, J.H.M., Roermond, hotelier. Zijn woning aan de Markt fungeerde als centrale voor talrijke illegale werkers, met name op het terrein van hulp aan geallieerde vluchtelingen, L.O. en illegale pers.

Brummans, Ch.V.J., Weert, priesterleraar. Bouwde gedeeltelijk in samenwerking met de pilotenhulporganisatie Luctor et Emergo/Fiat Libertas een vluchtroute op via België en Frankrijk naar Spanje. Daarnaast hielp hij joden en onderduikers. Beschikte over talrijke contacten, maar werkte tamelijk zelfstandig.

Conrad, H.W., Medewerker Sipo-Maastricht. Was gevreesd en gehaat vanwege zijn jacht op joden en onderduikers. Hij maakte veel slachtoffers.

Corbeij, M.P.J.M., Sittard e.o., oud-burgemeester. Verzetspionier. Beschikte over talrijke verzetscontacten en speelde een hoofdrol in de Sittardse illegaliteit. Hij was betrokken bij vrijwel alle denkbare verzetsactiviteiten, maar bleef steeds op de achtergrond.

Cornips, J.H.A.E., Heerlen, student. Speelde een belangrijke rol in het L.O.-district Heerlen, naderhand ook op provinciaal niveau.

Couperus, O., Venlo, commissaris van politie. Werkte samen met de Sipo-Maastricht, maar ondernam ook zelfstandig acties. Een aanslag op hem mislukte.

Crasborn, J.R.P., Heerlen, mijnbeambte. Werkte nauw samen met G.H. Bensen. Beiden maakten aanvankelijk deel uit van een sabotageploegje op de mijnen en hielpen

geallieerde vluchtelingen. Na het vertrek van Bensen rees Crasborns ster snel. In 1944 werd hij benoemd tot leider van de K.P.-Limburg. In september 1944 gaf hij vanuit Swalmen leiding aan de spoorwegsabotage in de provincie en raakte hij met onder anderen H.J.H. Bouten betrokken bij het avontuur in de Baarlose bossen. Na de bevrijding bekleedde hij een hoge functie bij de Stoottroepen. Naderhand overgeheveld naar de staf van prins Bernhard.

Dewez, W.J., Roermond, landbouwconsulent. Achter de schermen was Dewez nauw betrokken bij de illegaliteit in de regio Roermond, tevens trad hij op als districtscommandant O.D.-Roermond.

Dobbe, Th., Amsterdam, Nijmegen en elders, vertegenwoordiger. Verzetspionier. Pleegde met anderen eind 1942 een overval op het distributiekantoor in het Friese Joure. Hij leidde een zwervend bestaan en belandde in Nijmegen waar hij een knokploeg oprichtte. De landelijke K.P.-leiding, waarvan hij zelf deel uitmaakte, belastte hem met het organiseren en begeleiden van de knokploegen in Zuid-Nederland. Die taak lag hem niet, zodat er weinig van terecht kwam. Hij legde zich gaandeweg toe op het opsporen van verraders en provocateurs. In september 1944 bij Dieren bij een vuurgevecht omgekomen.

Dresen, P.M.J., Maastricht, beroepsmilitair. Verzetspionier. Richtte een militaire verzetsgroep op waar zich korte tijd later een civiele tak bij aansloot. Uiteenlopende activiteiten: illegale pers, inlichtingen, verzamelen van wapens, sabotage (plannen), hulp aan de eerste geallieerde vluchtelingen. Hij werkte samen met andere militair-civiele verzetsgroepen in de regio. Eind 1941 werd de groep-Dresen opgerold. Dresen zelf kwam in december 1942 om het leven in Neuengamme.

Driessen, P.F.A., Heerlen, machineconstructeur. Werkte samen met J.R.P. Crasborn en G.H. Bensen en kreeg in 1944 de leiding over de K.P.-Zuid-Limburg. Gaf onder andere leiding aan de overval op het Huis van Bewaring van Maastricht. Na de bevrijding kreeg hij een leidinggevende functie bij de Stoottroepen.

Elsholz, E.W.E., Medewerker Sipo-Maastricht. Door zijn gematigde optreden maakte hij veel minder slachtoffers dan zijn collega's, wat niet wil zeggen dat Elsholz onschuldig was of geen blaam trof.

Enkevort, P.G. van, Venlo, kapelaan. Verzetspionier. Met kapelaan J.J. Naus en onderwijzer J.J. Hendrikx stond hij aan de wieg van de Venlose en de provinciale duikorganisatie. Bekleedde daarin weldra een vooraanstaande functie. Van Enkevort was een exponent van het humanitair geïnspireerd verzet.

Erkens, N.E., Sittard, Maastricht, Rotterdam, Luik en elders, industrieel. Verzetspionier. Legde voor een verzetsgroep van oud-militairen in het midden en westen van het land belangrijke verbindingen met verzets- en inlichtingengroepen in Zuid-Limburg en België. De organisatie waar Erkens deel van uitmaakte was wijdvertakt, hield zich met uiteenlopende activiteiten bezig en kreeg steeds meer verbindingen. Uiteindelijk kreeg de Abwehr vat op het netwerk en in 1942 werden grote delen van de organisatie opgerold. Erkens viel in november 1942 in Duitse handen. Hij werd in oktober 1943 in Utrecht gefusilleerd.

Ex, K.P.M., Venlo, student. Raakte in vroeg stadium betrokken bij de plaatselijke L.O., bracht diverse verbindingen tot stand en bekleedde verschillende functies op districts- en provinciaal niveau.

Frantzen, J.W.H., Swalmen, ambtenaar Rijkswaterstaat. Bekleedde diverse functies in O.D., L.O. en K.P. in Limburg en trad diverse malen als bemiddelaar en/of boodschapper op, ook tussen de illegaliteit en de Sipo-Maastricht. Daarnaast verleende Frantzen hulp aan (joodse) onderduikers en geallieerde vluchtelingen. Hij hield J.L. Moonen, secretaris van het bisdom Roermond, op de hoogte van de ontwikkelingen binnen de Limburgse illegaliteit.

Frantzen, L.F.J.H., Horn, onderwijzer. Broer van J.W.H. Frantzen. Hij hielp geallieerde vluchtelingen en gaf leiding aan het op de westelijke Maasoever gelegen deel van het L.O.-district Roermond. Hij trad op als verbindingsman in Limburg van de groep-Brandsma, een hulpverleningsgroep van joden met het zwaartepunt in West-Nederland.

Frencken, J.P.H., Roermond, electriciën. Hielp geallieerde vluchtelingen en vormde met J.M.P. de Bie en A. Reulen onder leiding van M.H. Schmitz de K.P.-Roermond. De groep verplaatste de activiteit begin 1944 naar Noord-Holland. In juni 1944 werd hij gearresteerd en gefusilleerd.

Gestel, J.A. van, Neeritter, geestelijke. Pater Van Gestel raakte in een vroeg stadium betrokken bij de hulp aan Franstalige krijgsgevangenen en bracht enkele belangrijke verbindingen tot stand. Trad op als koerier tussen bisschop J.H.G. Lemmens en de Belgische kardinaal J.E. van Roey.

Gijsbers, J.F., Venlo. Gaf leiding aan de gewestelijk reserve van de O.D. in Limburg. Tevens stond Gijsbers aan het hoofd van het eerste kamp voor (militaire) onderduikers op de westelijke Maasoever.

Goossen, Th.J.M., Kerkrade. Speelde een vooraanstaande rol in het Außenministerium en de L.O. in Kerkrade. In 1944 gaf hij enige tijd leiding aan het L.O.-district Heerlen en richtte hij met hulp van L.O.-ers en agenten van het Außenministerium een opvallend doelmatige inlichtingendienst op die de Amerikaanse bevrijders naderhand veel nuttige diensten bewees.

Goossens, E.A.F., Echt, kapelaan. Exponent van het humanitair geïnspireerd verzetswerk. Hij hielp krijgsgevangenen, geallieerde vliegeniers en onderduikers, legde veel verbindingen en bracht structuur aan in de (regionale) hulpverlening. In juni 1944 viel hij per toeval in Duitse handen. Kwam in Bergen-Belsen om het leven.

Groot, J.G. de, Heerlen. Met andere oud-militairen begon De Groot zich al in een vroeg stadium op diverse verzetsactiviteiten toe te leggen, onder meer op de vervaardiging van het illegale blad "Het Vrije Volk" (in samenwerking met Ch. Bongaerts). Kort nadat het blad had opgehouden te verschijnen, eind 1942, moest De Groot Heerlen verlaten, omdat de grond hem te heet onder de voeten werd. Op verzoek van J.F.H.M. van Hövell van Wezeveld en Westerflier, een van de leiders van het studentenverzet, zette hij in Den Haag een falsificatiebureau op. Raakte betrokken bij de K.P. en trachtte in de zomer van 1944 de provocateur W. Marcus in Roermond te liquideren. Na de bevrijding bekleedde hij een belangrijke functie bij de Noordbrabantse Stoottroepen.

Gulikers, P., Sittard. Maakte deel uit van de groep-Bongaerts. Hij hielp krijgsgevangenen en geallieerde vliegeniers. Raakte als gevolg van provocatie door H.W. Vastenhout in Duitse gevangenschap, maar overleefde de oorlog.

Hanssen, G.H., Sevenum. Een van de leiders van de L.O. in de regio. Bekleedde naderhand een functie op provinciaal niveau en hielp mee bij de organisatie van de L.O. in het district Gulpen.

Hendrixx, J.J., Venlo, onderwijzer. Organiseerde op verzoek van de Venlose kapelaans P.G. van Enckevort en J.J. Naus de L.O. in Limburg. Hendrixx reisde stad en land af en legde talrijke verbindingen, zowel binnen als buiten de provincie. Begin 1944 verplaatste hij de Limburgse L.O.-centrale van Venlo naar Nijmegen. Maakte deel uit van de landelijke L.O.-leiding. Voorstander van geweldloos verzet, wat niet wegneemt dat hij betrokken was bij enkele overvallen. In juni 1944 gearresteerd, begin 1945 omgekomen bij een van de evacuatietransporten van kampgevangenen.

Holla, G.H., Roermond, caféhouder. Aangesloten bij N.S.B. en Landwacht. Hij was gevreesd en gehaat, omdat hij veel slachtoffers maakte onder illegale werkers en (joodse) onderduikers.

Houwen, W.L., Helden, ambtenaar distributiedienst en hoofd plaatselijke luchtbeschermingsdienst. Verzetspionier. Houwen raakte al in een vroeg stadium betrokken bij de hulp aan geallieerde vluchtelingen. Speelde een vooraanstaande rol in de plaatselijke L.O. en gaf leiding aan de K.P.-Helden, die zich opvallend actief toonde. In april 1944 gearresteerd, overleefde Duitse gevangenschap. Na Houwens arrestatie viel de K.P.-Helden uiteen.

Jans, J.R.L., Venlo, beroepsofficier. Gaf sedert 1941 leiding aan de O.D. in Limburg. Hij trad daarbij uiterst behoedzaam op en hield zich strikt aan de directieven van de landelijke O.D.-leiding. Jans' wijze van leidinggeven behoorde de O.D. in Limburg voor calamiteiten. Naderhand trof de O.D. het verwijt te passief te zijn geweest. Dat gold echter niet voor talrijke individuele O.D.-ers en de O.D. in sommige Noord- en Midden-limburgse districten.

Jans, L., Venlo, vaandrig. De zoon van J.R.L. Jans legde de noodzakelijke (landelijke) verbindingen op grond waarvan Jans sr. de O.D. kon opbouwen. Jans jr. onderhield ook naderhand die verbindingen, steunde het werk van zijn vader waar mogelijk en voerde het commando over het troependetachment van de gewestelijke O.D.-staf. Was nauw betrokken bij de oprichting van de L.O. in het district Venlo en het onderduikerskamp voor militairen op de westelijke Maasoever (zie J.F. Gijssbers). Werkte veel samen met W.F.Th. van Boekhold.

Janssen, H.L.J., Horn, kapelaan. Verzetspionier. Raakte in een vroeg stadium betrokken bij de hulp aan geallieerde vluchtelingen en steunde de pogingen daarin structuur te brengen. Vanaf 1943 was hij nauw betrokken bij de L.O., naderhand ook de K.P. Exponent van het humanitair geïnspireerd verzet.

Jong, H.R. de, Venlo, dominee. Verzetspionier en exponent van het humanitair geïnspireerd verzet. Was nauw betrokken bij de hulp aan onderduikers, vervolgd en vluchte-

lingen. Tevens illegale pers ("Trouw"). Begin 1945 te Amsterdam gearresteerd en gefusilleerd.

Kessen, A.H.M.C., Maastricht, stadsarchivaris. Was aangesloten bij de O.D. en speelde een bemiddelende rol bij de conflicten binnen de plaatselijke illegaliteit. Tevens illegale pers en inlichtingen.

Klonen, C.W., Medewerker van de Sipo-Maastricht. Ging zich te buiten aan buitensporige wreedheden jegens arrestanten en maakte meerdere slachtoffers.

Koers, K., Geulle, marechaussee. Was betrokken bij de hulp aan geallieerde vluchtelingen - onderhield nauwe contacten met de Belgische illegaliteit - en de verspreiding van illegale pers ("Trouw").

Koning, J.H. de, Heerlen, politiebeambte. Verzetspionier. Was aangesloten bij de O.D. Tevens hulp aan de eerste (joodse) onderduikers en geallieerde vluchtelingen.

Kooten, B.J.C. van, Klimmen, sportinstructeur. Aangesloten bij de plaatselijke L.O. Klom in 1944 snel op tot voorman van de Limburgse L.O. Hij speelde tevens een vooraanstaande rol in de K.P. Reisde in opdracht van J.R.P. Crasborn in september 1944 naar Brussel voor een ontmoeting met prins Bernhard. Begon na zijn terugkeer in Limburg in opdracht van de prins met de vorming van de Stoottroepen waarover hij in Limburg het commando voerde.

Lamberts, J., Maastricht, leraar. Betrokken bij de verspreiding van illegale pers in de regio. Tevens hulp aan geallieerde vluchtelingen en (joodse) onderduikers.

Landman, P.W.A., Eijsden, douanier. Hulpverlening aan geallieerde vluchtelingen en (joodse) onderduikers. Vanwege zijn functie bij de douane was Landman een onmisbare schakel in de grensoverschrijdende contacten tussen Nederland en België. Was betrokken bij zeer uiteenlopende verzetsactiviteiten/organisaties (illegale pers, inlichtingen, R.V.V.).

Lemmens, J.H.G., Roermond, bisschop. Aangenomen mag worden dat mgr. Lemmens uitstekend geïnformeerd was over hetgeen er op verzetsgebied in Limburg gebeurde. Hij bemoeide zich er echter nooit actief mee, dat liet hij over aan zijn secretaris J.L. Moonen. Het laatste impliceert dat hij nòch deelname van de Limburgse geestelijkheid, nòch van leken aan de illegaliteit afkeurde. Gelet op zijn positie als leider van de Limburgse katholieken moest Lemmens méér belangen dienen en droeg hij méér verantwoordelijkheden. De invloedrijke vicaris-generaal F.J. Féron beklemtoonde het laatste bij herhaling. Niettemin kon Lemmens het niet nalaten iets van het principiële standpunt van het episcopaat in praktijk te brengen. Zo liet hij oogluikend toe dat zijn auto met chauffeur van tijd tot tijd ter beschikking stond van de illegaliteit.

Lokerman, J.S.H., Maastricht, N.S.-machinist. Verzetspionier. Begon al vroeg met de hulp aan krijgsgevangenen, naderhand ook geallieerde vliegeniers. Raakte betrokken bij de hulp aan joden en de verspreiding van illegale bladen. Was een van de oprichters van de L.O.-Maastricht. Als gevolg van het verraad van mevrouw A. Zeguers-Boere werd Lokerman in mei 1944 gearresteerd. In februari 1945 kwam hij in Neuengamme om het leven.

Mansum, A.H. van, Maastricht, handelsreiziger. Verzetspionier. Begon in een vroeg stadium met de hulpverlening aan joodse onderduikers. Fungeerde als hoofdagent voor de verspreiding van "Vrij Nederland" in Limburg. In 1943 werd hem verzocht de L.O. in Limburg te organiseren. Daarvan kwam weinig terecht, omdat hij te maken kreeg met de gevolgen van de infiltratie in de groep-Bongaerts. In het najaar van 1943 werd hij in Heerlen gearresteerd. Hij overleefde zijn gevangenschap.

Megen, J.H. van, Broekhuizen, onderwijzer. Hielp geallieerde vluchtelingen en onderduikers. In 1943 raakte hij betrokken bij de vervaardiging en verspreiding van het illegale blad "Voor de Vrijheid". Gearresteerd in augustus 1943 en kwam begin 1945 in Duitse gevangenschap om het leven.

Meyers, L.P.C., Venlo, student. Betrokken bij de vervaardiging van het illegale blad "Oranje Hagel", tevens hulp aan geallieerde vluchtelingen en onderduikers. Werd herhaaldelijk gearresteerd, maar slaagde er telkens in te ontsnappen.

Miedema, P.R.E.J., Gennep, kapelaan. Verzetspionier en exponent van het humanitair geïnspireerd verzet. Raakte al vroeg in de oorlog betrokken bij de hulp aan geallieerde vluchtelingen en (joodse) onderduikers. Gaf leiding aan de plaatselijke L.O. en verspreidde verschillende illegale bladen.

Molenaar, F.J., Heerlen. Aangesloten bij de O.D. en de groep-Bongaerts. Betrokken bij de hulp aan geallieerde vluchtelingen en de uitgave van "Het Vrije Volk", een regionaal verzetsblad. Toen de bezetter de makers en verspreiders eind 1942 dreigde te arresteren, verdween Molenaar uit Limburg.

Moonen, J.L., Roermond, secretaris bisdom Roermond. Stuwende kracht achter het door de Kerk geïnspireerde en gestimuleerde verzet in Limburg. Moonen onderhield nauw contact met diverse vertegenwoordigers van en deelnemers aan de georganiseerde illegaliteit. Hij fungeerde tevens als vraagbaak en adviseur. Menigeen deed een beroep op hem als er moeilijke beslissingen moesten worden genomen. Moonen volgde de ontwikkeling van het verzet nauwgezet en hij waakte ervoor dat de illegaliteit zich niet in offensieve of agressieve richting ontwikkelde. Herhaaldelijk weigerde hij bijvoorbeeld toestemming te geven de gehate Roermondse N.S.B.-er G.H. Holla te liquideren. Diezelfde Holla was nauw betrokken bij Moonens arrestatie in augustus 1944. De geestelijke leidsman van het verzet in Limburg kwam begin 1945 om het leven in Bergen-Belsen.

Mulders, J.F.H., Maasbree, ambtenaar. Betrokken bij de oprichting van de plaatselijke L.O. Naderhand werd hij naar Maastricht gezonden om de L.O. daar te reorganiseren. Vertegenwoordigde het district Maastricht op de gewestelijke L.O.-vergadering in juni 1944 toen de Sipo een groot deel van de gewestelijke leiding arresteerde. Na de bevrijding keerde hij als enige overlevende van deze groep uit Duitse gevangenschap terug.

Naus, J.J., Venlo, kapelaan. Verzetspionier en exponent van het humanitair geïnspireerd verzet. Hij was betrokken bij de hulp aan geallieerde vluchtelingen en vormde de stuwende kracht achter het initiatief tot de oprichting van de L.O. in Limburg. Hij leidde al spoedig een zwervend bestaan. In juni 1944 werd hij op de gewestelijke L.O.-

vergadering te Weert gearresteerd. In het voorjaar van 1945 kwam hij in Bergen-Belsen om het leven.

Nicolas, C.M.J.A.F., Heerlen, inspecteur der mijnen. Gaf aanvankelijk leiding aan de O.D. in de regio Heerlen, maar kwam herhaaldelijk in aanvaring met Ch. Bongaerts, omdat hij deze veel te onvoorzichtig vond. Nicolas trad tijdelijk - tot kort na de arrestatie van Bongaerts eind 1943 - uit de O.D. Na zijn terugkeer nam hij het commando over de O.D. in de hele Mijnstreek op zich. Weigerde na de bevrijding te wijken voor het Militair gezag. Hij wenste zelf namens de O.D. het militair gezag uit te oefenen. Omdat men kennelijk niet om hem heen kon, werd Nicolas tot Militair Commissaris (van het Militair Gezag) van de Mijnstreek benoemd. Zijn voornemen om op Amerikaans verzoek een nationaal bevrijdingsleger op te richten doorkruiste alle bestaande plannen en liep op niets uit.

Nitsch, R.H.G., Medewerker Sipo-Maastricht. Met zijn chef M. Ströbel de meest gevreesde en gehate Sipo-beambte. Vanaf zijn komst naar Maastricht in het voorjaar van 1941 maakte Nitsch met name onder de Limburgse illegale werkers talrijke slachtoffers. Hij ging zich te buiten aan de meest weerzinwekkende martelpraktijken en was verantwoordelijk voor de dood van zeker tien personen. Na de oorlog werd hij gearresteerd en tot levenslang veroordeeld. In 1960 werd hij uitgewezen.

Peters, J.M., Roosteren, hoofd van de plaatselijke lagere school. Verzetspionier. Raakte al in een vroeg stadium betrokken bij de hulp aan geallieerde vluchtelingen. Sloot zich aan bij de O.D. en verzamelde een groep opvallend actieve illegale werkers om zich heen. Hij hield zich met uiteenlopende verzetsactiviteiten bezig. Peters ontmaskerde met zijn medewerkers een grootschalig opgezette jodenzwendel. In het najaar van 1944 verrichtte hij met zijn manschappen maandenlang frontdienst in het niemandsland in de regio Roosteren.

Pollaert, H.H., Venlo en elders, politierechercheur. Verzetspionier. Raakte betrokken bij de hulp aan joden en was aangesloten bij de O.D. Sedert het midden van 1943 leidde hij een zwervend bestaan, maar hij bleef zich bezighouden met allerhande verzetsactiviteiten, vooral hulp aan geallieerde vluchtelingen. Pollaert vervaardigde enige tijd het illegale blad "Oranje Hagel".

Pollaert, M.H., Roermond, drukker. Vervaardigde allerlei clandestien drukwerk, ook illegale pers ("Trouw").

Quint, W.J., Heerlen, ambtenaar. Verzetspionier. Maakte deel uit van de O.D. en de L.O. Quint werkte vooral achter de schermen en was betrokken bij de vervaardiging van het illegale blad "Het Vrije Volk".

Reulen, A., Roermond, slagersknecht. Richtte met J.P.H. Frencken de K.P.-Roermond op. Evenals Frencken werd Reulen in juni 1944 gearresteerd en gefusilleerd.

Ronden, P.J., Sittard, electriciën Staatsmijnen. Gaf met anderen leiding aan een opvallend actieve, plaatselijke verzetsgroep, ook wel de K.P.-Sittard genoemd. Hij verrichtte uiteenlopend verzetswerk: hulp aan geallieerde vliegeniers (in samenwerking met J.H.J. Sangen), sabotage, overvallen, koeriersdiensten en verspreiding illegale bladen.

Roumen, L.J., Maastricht, aalmoezenier van Sociale Werken. Exponent van het humanitair geïnspireerd verzet. Verzetspionier met name op het terrein van het geestelijk verzet. Hij drukte en verspreidde herderlijke brieven en preken van de bisschop van Münster. Was betrokken bij de hulp aan geallieerde vluchtelingen en de L.O. in het district Maastricht.

Russel, F.J.K., Tegelen/Venlo, student. Was nauw betrokken bij de oprichting van de L.O. in het district Venlo. Russel speelde tevens een rol op gewestelijk niveau. Hij werd tot districtsleider van de L.O.-Venray benoemd. Daarnaast maakte hij deel uit van het Außenministerium in het noorden van de provincie. Gaf leiding aan de verspreiding van verschillende illegale bladen.

Sangen, J.H.J., Hoensbroek, medewerker Rijksverkeersinspectie. Volgde A.H. van Mansum op als hoofdverspreider van “Vrij Nederland” (en “Ons Vrije Nederland”) in Limburg. Sangen verleende hulp aan geallieerde vliegeniers. In sommige verzetskringen werd aan zijn betrouwbaarheid getwijfeld, wat hij zelf door zijn doen en laten tot op zekere hoogte in de hand werkte. Kwantitatieve overdrijving van de door hem verleende hulp was hem, evenals veel anderen, niet vreemd, maar laakbare handelingen zijn nooit overtuigend aangetoond.

Sars, A.J.A., Roermond, kapelaan. Exponent van het humanitair geïnspireerd verzet. Hielp al in een vroeg stadium geallieerde vluchtelingen, naderhand ook onderduikers. In december 1944 werd hij gearresteerd. Sars overleed in het voorjaar van 1945 in Duitse gevangenschap.

Schelbergen, H.Th., Bergen, ambtenaar distributiedienst. Was betrokken bij de hulpverlening aan geallieerde vluchtelingen en speelde een vooraanstaande rol in de plaatselijke L.O. Schelbergen raakte verwickeld in een conflict met de O.D.-er en vluchtelingenhelper P.J. Weijs uit Siebengewald.

Schmitz, M.H., Roermond, politiebeampte. Gaf leiding aan de K.P.-Roermond. Zijn hulpverlening aan joden was omstreden, omdat hij zich zou hebben verrijkt met joodse goederen. Aangezien in zijn omgeving herhaaldelijk slachtoffers vielen, werd hij er door sommigen van verdacht gemene zaak met de bezetter te maken. Dit kon echter nooit overtuigend worden aangetoond. In het voorjaar van 1944 vertrok hij naar Oisterwijk.

Schneider, W., Medewerker Sipo-Maastricht. Verwierf een slechte reputatie vanwege zijn niet aflatende jacht op vluchtelingen en vooral onderduikers. Door zijn toedoen werden talrijke personen in hechtenis genomen. Hij was evenwel niet van het kaliber Nitsch, Klonen, Conrad, Schut en Ströbel.

Schut, C.M.W., Medewerker Sipo-Maastricht. Opereerde in de schaduw van R. Nitsch en andere Sipo-beambten, maar hij ontpopte zich als een van de grootste sadisten en moordenaars. Schut nam met Nitsch in Vught de verhoren van de in juni 1944 gearresteerde L.O.-leiders voor zijn rekening. Hij slaagde er na de oorlog in te ontkomen.

Simonis, A.H., Sittard, leraar. Gaf evenals M.P.J.M. Corbeij leiding aan de Sittardse illegaliteit. Simonis opereerde behoedzaam en bleef op de achtergrond. Hij was betrokken bij de hulp aan geallieerde vluchtelingen en onderduikers, verspreiding illegale pers en hij verstreekte opdrachten aan de K.P.-Sittard (zie P.J. Ronden).

Slots, P.J.H., Grubbenvorst en Weert. Verzetspionier. Begon met pastoor H. Vullings van Grubbenvorst in een vroeg stadium met de hulpverlening aan krijgsgevangenen, weldra gevolgd door joden, geallieerde vliegeniers en onderduikers. Hij bracht enige tijd in Duitse gevangenschap door, maar nam na zijn vrijlating de draad weer op.

Smals, G.A., Vierlingsbeek, student. Gaf enige tijd leiding aan het L.O.-district Vierlingsbeek. Naderhand bekleedde hij een functie op gewestelijk L.O.-niveau. Hij hield zich tevens bezig met illegale pers en deed jongeren allerlei medische tips aan de hand om zich aan de arbeidsinzet te onttrekken.

Smit, J.L., Heerlen, bankwerker op de Oranje-Nassaumijn IV. Verzetspionier. Gaf leiding aan een militair-civiele verzetsgroep die zich toelegde op het verzamelen van inlichtingen en wapens. Tevens verspreidde zij illegale bladen en bereidde ze sabotage voor. Begin 1942 werd de groep-Smit door verraad in eigen kring opgerold. Smit zelf werd in september 1942 gefusilleerd.

Ströbel, M.H., Hoofd Sipo-Maastricht. Onderscheidde zich evenals Nitsch en enkele andere Sipo-medewerkers in negatieve zin door zijn sadisme en wreedheid. Hij zweepte sommige collega's tot steeds ernstigere misdrijven op. Was vanwege zijn optreden gehaat en gevreesd. Ströbel slaagde er na de oorlog in zich aan rechtsvervolging te onttrekken, zodat een aantal misdrijven onopgehelderd bleef. Diverse verraders en provocateurs wisten hun lot sindsdien verbonden aan het zijne.

Sijmons, P.J., Maastricht, ambtenaar bij de Belastingdienst. Maakte deel uit van de Belasting Groep Maastricht. Hij was districtsleider van de O.D.-Maastricht en raakte nauw betrokken bij de hulpverlening aan geallieerde vluchtelingen, met name vliegeniers.

Verbruggen, F.W.G.H., Roermond, administrateur sanatorium "Hornerheide". Was aangesloten bij de O.D. en maakte zich vooral verdienstelijk als hulpverlener van geallieerde vluchtelingen. Hij had daarin een coördinerende en leidinggevende functie.

Vin, R.H. van de, Neeritter, veehandelaar. Verzetspionier. Woonde op een boerderij aan de Nederlands-Belgische grens. Hij raakte met zijn echtgenote en zijn twee pleegkinderen in een vroeg stadium betrokken bij de hulp aan de snel aanzwellende stroom geallieerde vluchtelingen. Na de arrestatie van zijn vrouw en pleegzoon in 1944 door de Sipo-Hasselt staakte Van de Vin de hulpverlening.

Vrij, J., Maastricht, ambtenaar Rijksverkeersinspectie. De naar hem genoemde groep-Vrij richtte zich op de hulpverlening aan geallieerde vliegeniers. Hij was betrokken bij uiteenlopende verzetsactiviteiten en maakte deel uit van de plaatselijke L.O. In mei 1944 werd hij gearresteerd, maar hij slaagde er na enkele maanden in te ontsnappen.

Vullings, H.J., Grubbenvorst, pastoor. Verzetspionier en exponent van het humanitair geïnspireerd verzet. Begon met kapelaan P.J.H. Slots al in 1940-1941 met de hulpverlening aan de eerste ontvluchte krijgsgevangenen. Naderhand hield hij zich ook bezig met hulp aan joden, onderduikers en geallieerde vliegeniers. Was nauw betrokken bij de organisatie van de vluchtroutes door Noord- en Midden-Limburg. Vullings werd begin mei 1944 gearresteerd. Hij kwam in het voorjaar van 1945 in Bergen-Belsen om het leven.

Literatuurlijst

- Aernsbergen, A. van, *Onze Gevallen. Herinneringen aan het verzet in Limburg in de Tweede Wereldoorlog*. Maastricht, 1964.
- Algemene Geschiedenis der Nederlanden* (15 dln. Haarlem, 1977-1983) dl. XIV en dl. XV.
- Amerongen, M. van en Cornelissen, I., *Tegen de revolutie: het evangelie! Het kerkvolk in de Nederlandse politiek of: Het einde van een Christelijke Natie*. Amsterdam, 1972.
- Analecta voor het Bisdom Roermond*. Officiële uitgave van het bisdom. jrg. 17 (1933)-jrg. 29 (1945). Roermond, 1933-1946.
- Arian, M., Het grote kinderspel. *De Groene Amsterdammer*, jrg. 107, nr. 18 (4 mei 1983), pp. 1, 5-12.
- Aukes, H.W.F., *Kardinaal De Jong*. Utrecht/Antwerpen, 1956.
- Bemelmans, A. en Lommers, C., Het verzet in de westelijke Mijnstreek en Stoottroepen in Westelijke Mijnstreek. *Heemkundevereniging Geleen*, nr. 3 (1984), pp. 209-218 en 219-233.
- Benedict, T., *Herinneringen van een mijnwerkersvrouw* (met een nawoord van S. Prins over het fascisme in Limburg). Amsterdam, 1979.
- Berghuis, Corrie K., *Joodse vluchtelingen in Nederland 1938-1940. Documenten betreffende toelating, uitleiding en kampopname*. Kampen, z.j.
- Bericht van de Tweede Wereldoorlog* (Geïllustreerd verzamelwerk in 100 weekafleveringen. Redactie A.H. Paape, J. Presser, A.F. Manning, R.L. Schuurmsma en P.R.A. van Iddekinge). Amsterdam/Haarlem, 1970-1971.
- Bernard, H., *La Résistance 1940-1945*. Bruxelles, 1968.
- Bernard, H., *Un géant de la résistance: Walthère Dewé*. Bruxelles, 1971.
- Bessel, R. (red.), *Life in the Third Reich*. Oxford/New York, 1987.
- Bijdragen tot de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog*. Ministerie van Nationale Opvoeding, Algemeen Rijksarchief, Brussel, augustus 1970-oktober 1984. Voortgezet als: *Bijdragen Navorsings- en Studiecentrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog*. Ministerie van Onderwijs, Algemeen Rijksarchief. Brussel, 1985-
- Blondel, Martien (ps. van Bertels, G.), *Oorlog en herstel in Noord-Limburg 1940-1950. Een herinnering in foto's*. Venlo, 1950.
- Boas, H.J., *Religious Resistance in Holland*. London, 1945.
- Boelaars, H., *De geestelijke achtergrond van het verzet*. Zwolle, 1945 (overdruk uit *Nederlandsche Katholieke Stemmen. Maandblad voor Theologie en Zielzorg*, Zwolle, 1945).
- Bolhuis, J.J. van; Brandt, C.D.J.; Randwijk H.M. van en Slotemaker B.C. (red.), *Onderdrukking en verzet. Nederland in oorlogstijd*. 4 dln. Amsterdam, 1954.
- Borm, F., De Katholiek Democratische Partij in Nederland, 1933-1939. *Archief voor de geschiedenis van de Katholieke Kerk in Nederland*, jrg. XXVI (1984), pp. 13-35.
- Bosmans, J., Het maatschappelijk-politiek leven in Nederland 1918-1940, in: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden* (15 dln; Haarlem, 1977-1983) XIV, pp. 200-255.
- Bouman, P.J., *De April-Meistakingen van 1943*. 's-Gravenhage, 1950.
- Bouman, P.J., *Structuurcrisis en nationaal-socialisme in Nederland*. Zutphen, 1935.
- Brasz, I.; Daams, J. Czn. et al., *De jeugdlijah van het Paviljoen Loosdrechtse Rade 1939-1945*. Hilversum, 1987.

- Brauer, J. en Driever, J., Krantenstrijd in Maastricht 1944-1949. Is er nog plaats voor Neerlandia? *Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg. Jaarboek van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg*, dl. XXVIII, 1983, pp. 64-91.
- Braun, J., Vijf jaren verzet in Limburg. *De Bronk*, jrg. II (1955), afl. 9, pp. 290-292.
- Bronzwaer, P.M.M.A., *Maastricht bevrijd! En toen...? Een schets van gebeurtenissen in en om Maastricht tussen juni 1944 en september 1945*. 2 dln. Assen/Maastricht, 1989.
- Brouwer, C. en Das, J., *Albrecht meldt zich*. Wageningen, 1950.
- Buckinx, X., Belgen in Duitse krijgsgevangenschap 1940-1945. *Spiegel Historiae*, jrg. XIX, nr. 11 (november 1984), pp. 503-511.
- Bussels, J., *De doodstraf als risico. Pilotenhulp in Belgisch Limburg 1941-1944*. Hechtel, 1981.
- Cammaert, A.P.M., *Tussen twee vuren. Fronttijd en evacuatie van de oostelijke Maasoever in Noord- en Midden-Limburg: september 1944-mei 1945*. Assen, 1983.
- Camps, R. et al., *Oorlog in Noord-Limburg. Terug in de tijd 1940-1990*. Venlo, 1991.
- Camps, R. et al., *De oorlog in Noord-Limburg*. Uitgave van het Dagblad voor Noord-Limburg. Venlo, 1991.
- Cohen, D., *Zwervend en dolend. De Joodse vluchtelingen in Nederland in de jaren 1933-1940*. Haarlem, 1955.
- Colsen, J., *Poels*. Roermond, 1955.
- Crombach, W. et al., *Terugblik...met het oog op morgen...Bezetting en bevrijding van Bocholtz, Eys/Wittem, Heerlen-Zuid, Groot-Kerkrade, Schin op Geul, Simpelveld, Wylre. Kerkrade*, 1984.
- Dagboekfragmenten 1940-1945* (inleiding A.H. Paape; geselecteerd door T.M. Sjenitzer-van Leening). Utrecht, 1985.
- Dankers, J. en Verheul, J., *Bezet gebied dag in dag uit*. Utrecht, 1985.
- Derix, J., *De bospartizanen van Baarlo en andere episodien uit het verzet in Limburg*. Venlo, 1980.
- Dieteren, R., *Mens en mijn. Een halve eeuw strijd, groei en bloei van de Nederlandse Katholieke Mijnwerkersbond*. Heerlen, 1953.
- Dittrich, K. en Würzner, H. (red.), *Nederland en het Duitse Exil 1933-1940*. Amsterdam, 1982.
- Dogger, G.A., *De vierkante maan*. Amsterdam, 1985.
- Dolfsma, P.J.M., *Uit de illegaliteit naar de studie. De ontstaansgeschiedenis van de stichting Onderlinge Studenten Steun en haar bioscoop Kriterion*. Amsterdam, 1985.
- Driessen, Th.W.J. en Daemen, J.J., *De Sint Rochuskapel op de Kamp*. Well, 1965.
- Duinkerken, A. van, *Waarom ik zo denk...Het Katholieke leven van 1918-1940*. Utrecht, 1947.
- Dunk, H.W. von der, Het fascisme - een tussenbalans. *Internationale Spectator*, jrg. XXIX (1975), pp. 32-50.
- Dunk, H.W. von der, *Voorbij de verboden drempel. De Shoah in ons geschiedbeeld*. Amsterdam, 1990.
- Dujardin, J., De dienst "Luc" (zomer 1941-zomer 1942). *Bijdragen tot de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog*, vol. VI, Brussel, 1980, pp. 33-117.
- Encycliek Quadragesimo Anno* van Paus Pius XI. Venlo, 1931.
- Fischer, W., *Deutsche Wirtschaftspolitik 1918-1945*. Opladen, 1968.
- Foot, M.R.D., *S.O.E. An outline history of the Special Operations Executive 1940-1946*. London, 1984.
- Foot, M.R.D., *Resistance. An analysis of european resistance to Nazism 1940-1945*. London, 1977.

- Galen Last, H. van, *Nederland voor de storm. Politiek en literatuur in de jaren dertig*. Bussum, 1969.
- Galesloot, H. en Legêne, S., *Partij in het verzet. De C.P.N. in de Tweede Wereldoorlog*. Amsterdam, 1986.
- Gascar, P., *Histoire de la captivité des français en Allemagne 1939-1945*. Z.p, 1967.
- De Geloftekapel van Roosteren*. Roosteren, 1947.
- Gommans, G., *Leven in oorlog. Blerick '40-'45*. Venlo, 1984.
- Govaert, J.M.Th., *Ondergedoken in het concentratiekamp. Priesterleven in het Politische Durchgangslager Amersfoort*. Utrecht/Nijmegen, 1949.
- Graaff, B. de en Marcus, L., *Kinderwagens en korsetten. Een onderzoek naar de sociale achtergrond en de rol van vrouwen in het verzet 1940-1945*. Amsterdam, 1980.
- Het Grote Gebod: Gedenkboek van het verzet in L.O. en L.K.P.* 2 dln. Kampen, 1989.
- Guldenboek der Belgische Weerstand*. Brussel, z.j.
- Hammes, B. (red.), *D-day in Midden-Limburg. Terugblik op de bevrijding*. 2 dln. Maastricht, 1985.
- Hanssen, A., *Onze Bloedgetuigen. De priesters van Limburg in oorlogstijd*. Roermond, 1946.
- Harmsen, G., *Rondom Daan Goulooze. Uit het leven van communisten*. Sunschift 152. Nijmegen, 1980.
- Harmsen, G., *Nederlands Kommunisme. Gebundelde opstellen*. Nijmegen, 1982.
- Hemels, J., *De emancipatie van een dagblad. Geschiedenis van de Volkskrant*. Baarn, 1981.
- Heukelom, W.J.H. van, *Kleine klompjes. De Nederlandse Binnenlandse Strijdkrachten aan de Maas*. Panningen, 1946.
- Heuven Goedhart, G.J. van, *De reis van "Colonel Blake"*. Utrecht, 1946.
- Hilbrink, C., *De illegalen. Illegaliteit in Twente en het aangrenzende Salland 1940-1945*. 's-Gravenhage, 1989.
- Hoek, R. van der en Gorissen, A., *De Venlose Krant. 125 jaar in Noord-Limburg*. Venlo, 1987.
- Hofwijk, J.W., *Verzet. De 66 dagen van Baarlo*. Baarn, 1982.
- Hoogeveen, J., "Eveneens voor de goede orde", *Heerlen in oorlogstijd 1940-1944*. Heerlen, 1984.
- Huyskens, M., *De massa-deportatie van 8 oktober 1944. Een zwarte dag voor Midden-Limburg*. Z.p., z.j.
- Iddekinge, P.R.A. van, Verzet in soorten. *Spiegel Historiae*, jrg. XVII (1982), nr. 7/8, pp. 396-402.
- Itterzon, G.P. van en Nauta, D. (red.), *Geschiedenis van de Kerk* (8 dln. Kampen, 1963-1964), VIII.
- Jacobs, J., *Het Gouden Boek der K.A.B. Limburg 1900-1950. Vijftig jaren arbeidersbeweging in Limburg*. Heerlen, 1951.
- Jacobs, J., *Fascisme en Nationaal-Socialisme*. Tilburg, z.j.
- Jansen, J., *Het Roermondse Groot-Seminarie in oorlogstijd 1940-1945*. Roermond, 1947.
- Jansen, J.C.G.M.; Lemmens, J.M.; Gelder, D.I. van en Aussems, J.M.G., *Joods Beek. Een geschiedenis van drie eeuwen joods leven in een Limburgse plattelandsgemeente*. Beek, 1991.
- Janssen, E., De R.K.S.P. en de crisis. *Jaarboek van het Katholiek Documentatie Centrum*, dl. V (1975), pp. 39-79.

- Jappe Alberts, W., *Geschiedenis van de beide Limburgen. Beknopte geschiedenis van het gebied omvattende de tegenwoordige Nederlandse en Belgische provincies Limburg sedert de vroegste tijden*. 2 dln. Assen, 1972-1974.
- Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*. 13 dln. 's-Gravenhage, 1969-1988.
- Jong, L. de, Verzet en illegaliteit. *Mededelingen van de Koninklijke Nederlandse Academie voor Wetenschappen Afd. Letterkunde, Nieuwe reeks*, dl. XXXVI (1976), nr. 6, pp. 204-221.
- Jonge, A.A. de, *Crisis en critiek der democratie. Anti-democratische stromingen en de daarin levende denkbeelden over de staat in Nederland tussen de wereldoorlogen*. Assen, 1968.
- Jonge, A.A. de, *Het nationaal-socialisme in Nederland. Voorgeschiedenis, ontstaan en ontwikkeling*. 's-Gravenhage, 1968.
- Jonge, A.A. de, Nederland en het fascisme in de jaren dertig. *Spiegel Historiael*, jrg. XV (1980), nr. 11, pp. 621-626 en 639-640.
- Jonkergouw, A.E.L., *Sittard in Crisis en Oorlogstijd*. Sittard, 1979.
- Joosten, L.M.H., *Katholieken en fascisme in Nederland 1920-1940*. Hilversum, 1964.
- Keith, J., *A Friend among Enemies: The Incredible Story of Arie van Mansum in the Holocaust*. Ontario, 1991.
- Keizer, M. de, *Het Parool 1940-1945. Verzetsblad in oorlogstijd*. Amsterdam, 1991.
- Kemp, M. (red.), *Limburg 1940-1945. Van rampkomeet tot vredespalm*. Maastricht, 1949.
- Kempen, P. van, *De Calepin van Oud Sint-Pieter. Historische, merkwaardige, humoristische, interessante voorvallen en dingen van de dag uit de oude calepins van de gemeente Sint-Pieter*. 3 dln. Maastricht, 1975-1990.
- Kinderen, M. der, *23 juni 1943 "Halifax" EY-S keerde niet terug. Pilotenhulp tijdens de Tweede wereldoorlog*. Rosmalen, 1984.
- Klönne, A., *Gegen den Strom. Bericht über Jugendwiderstand im Dritten Reich*. Frankfurt, 1981.
- Klumper, A.A., *Sociale verdediging en Nederlands verzet '40-'45. Ideëel concept getoetst aan historische werkelijkheid*. Tilburg, 1983.
- Kochba, A., *Het verzet van de Nederlandse Chaloebsbeweging en de Westerweelgroep tijdens de Duitse bezetting*. Z.p., z.j.
- Kooy, G.A., *Het echec van een "volkse" beweging. Nazificatie en denazificatie in Nederland 1931-1945*. Assen, 1964.
- Kossmann, E.H., *De lage landen 1780-1940. Anderhalve eeuw Nederland en België*. Amsterdam/Brussel, 1976.
- Kossmann, E.H., *De lage landen 1780-1980. Twee eeuwen Nederland en België*. Amsterdam/Brussel, 1986, dl. II, 1914-1980.
- Kossmann, E.H., De lage landen van 1780 tot 1970, in: *Winkler Prins Geschiedenis der Nederlanden* (3 dln; Amsterdam/Brussel, 1977-1978), III.
- Kreukels, L.H.M., *Mijnarbeid, volgzzaamheid en strijdbaarheid*. Assen/Maastricht, 1986.
- Kruyt, J.P., Mentaliteitsverschillen in ons volk in verband met godsdienstige verschillen. *Mensch en Maatschappij*. Tweemaandelijksch tijdschrift, tevens orgaan van het Nederlandsch Nationaal Bureau voor Anthropologie, jrg. XIX (1943), nr. 1, pp. 1-28.
- Een kroniek van zeven maanden oorlog in Roermond. Wij herdenken*. Lijst van in de Tweede Wereldoorlog gevallen Roermondse. Roermond, 1985.
- Lademacher, H., *Geschichte der Niederlande. Politik-Verfassung-Wirtschaft*. Darmstadt, 1983.

- Leclef, E., *Kardinaal Van Roey en de Duitse bezetting in België. Akten en documenten*. Brussel, 1945.
- Lewy, G., *De Rooms Katholieke kerk en Nazi-Duitsland*. Amsterdam, 1965.
- Lierop, P. van, *Kommunisten in bevrijd Zuid-Nederland: "voor één socialistische partij!" (september 1944-juli 1945)*. Amsterdam, 1984.
- Lieshout, J. van, *De aal van Oranje. Een biografie van pater "Lodewijk" Bleijs 1906-1945*. Venlo, 1988.
- Lieshout, J. van, *Het Hannibalspiel. Het sinistere spel tijdens de Tweede Wereldoorlog van de contraspionagedienst der Kriegsmarine, dat leidde tot de ondergang van een Nederlands-Belgische verzetsdrieëenheid*. Bussum, 1980.
- Lijphart, A., *Verzuiling, pacificatie en kentering in de Nederlandse politiek*. Amsterdam, 1968.
- Lingen, J. van en Slooff, N., *Van verzetsstrijd tot staatsgevaarlijk burger: hoe progressieve illegale werkers na de oorlog de voet is dwarsgezet*. Baarn, 1987.
- Lodewijk (ps. van pater L.A. Bleijs), *Verantwoording*. Valkenburg, 1945.
- Manning, A.F., "Het bevrijde zuiden": kanttekeningen bij het historisch onderzoek. *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden*, dl. 96 (1982), afl. 2, pp. 184-203.
- Manning, A.F., *De Confessionelen* (Cahiers voor vredesvraagstukken). Utrecht, 1968.
- Manning, A.F., De Nederlandse katholieken in de eerste jaren van de Duitse bezetting. *Archief voor de geschiedenis van de katholieke kerk in Nederland*, jrg. XXI (1979), pp. 105-129.
- Meertens, P.J. en Vries, A. de (red.), *De Nederlandsche volkskarakters*. Kampen, 1938.
- Meijer, J., *Hoge Hoeden - Lage Standaarden. De Nederlandse Joden tussen 1933 en 1940*. Baarn, 1969.
- Meyers, W en Selleslagh, F., *De vijand te lijf. De Belgen in het verzet*. Antwerpen/Amsterdam, 1984.
- Meyers, W.C., *België in de Tweede Wereldoorlog. Bibliografie (1970-1980)*. Navorsings- en Studiecentrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog. Brussel, 1983.
- Mulder, G. en Koedijk, P., *H.M. van Randwijk. Een biografie*. Amsterdam, 1988.
- Ojen, G.J. van, *De Binnenlandse Strijdkrachten*. 2 dln. 's-Gravenhage, 1972.
- Orbons, P. en Spronck, L., Limburgers worden Nederlanders, een moeizaam integratieproces. *Publications de la Société Historique et Archéologique dans le Limbourg* (jaarboek van het Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap) tome CII (1966), pp. 31-53.
- Ordo Divini Officii Recitandi Ruraemundensis*. Jrg. 1940-1945, Roermond, 1941-1946.
- Paape, A.H., *Donkere jaren. Episoden uit de geschiedenis van Limburg 1933-1945*. Assen, 1969.
- Pater, J.C.H. de, *Het schoolverzet 1940-1945*. 's-Gravenhage, 1969.
- Peukert, D.J.K., *Die Edelweißpiraten. Protestbewegungen jugendlicher Arbeiter im "Dritten Reich". Eine Dokumentation*. Köln, 1980.
- Pius-almanak. Jaarboek voor de Katholieken van Nederland*, vol. LXVIII (1942) en vol. LXXII (1946).
- Plas, M. van der, *Uit het rijke Roomsche leven. Een documentatie over de jaren 1925-1935*. Utrecht, 1964.
- Poels, L.A., *Vriend en Vijand* (memoires). Het aangrijpend feitenverhaal over het verzetswerk op de Zwarte Plak verteld aan Jan Derix. Venlo, 1977.
- Pouls, J. en Crompvoets, H., *Meijel in de oorlogsjaren 1940-1945. Meijel*, 1981.

- Presser, J., *Ondergang. De vervolging en verdelging van het Nederlandse Jodendom 1940-1945*. 2 dln. 's-Gravenhage, 1965.
- Raedts, C.E.P.M., Het mijnwerkersverzet tijdens de Tweede Wereldoorlog. *Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg. Jaarboek van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg*, XXIV (1979), pp. 1-23.
- Randwijk, H.M. van, *In de schaduw van gisteren. Kroniek van het verzet 1940-1945*. 's-Gravenhage, 1967.
- Rémy (ps. van Renault, G.), Du côté de Swalmen, in: *La ligne de démarcation*, ed. Librairie académique Perin. Paris, 1966.
- Rémy (ps. van Renault, G.), Réseau Comète, in: *La ligne de démarcation*, ed. Librairie académique Perin. Paris, 1966.
- Rengeling, J.W. en Mug, I., *Volk in verdrukking en verzet 1940-1945*. Amsterdam, 1960.
- Regenhardt, J.W., *Om nooit te vergeten... Passages uit het verzet van de Palestina-pioniers en hun Nederlandse kameraden*. Z.p., 1984.
- Rep, J., *Het Englandspiel. Spionagetragedie in bezet Nederland 1942-1944*. Bussum, 1977.
- Rietjens, Th., Verzetswerk 1940-1944, in: *Stramproyer momentopnamen uit heden en verleden*. Stramproy, z.j., pp. 317-321.
- Rijnhout, B.M., *In dienst van hun naaste... Een stuk pilotenhulp in de Tweede Wereldoorlog*. Rotterdam, 1980.
- Rings, W., *Leven met de vijand. Aanpassing en verzet in Hitlers Europa 1939-1945*. Amsterdam, 1981.
- Roeland, F.M., *Een dapper onderwijzer*. Tilburg, z.j.
- Roeland, F.M., *Verzet in het zuiden*. Tilburg, 1947.
- Rogier, J., *De Geschiedschrijver des Rijks en andere socialisten*. Nijmegen, 1979.
- Rogier, L.J., *Herdenken en Herzien. Verzamelde opstellen*. Bilthoven, 1974.
- Rogier, L.J., *Katholieke Herleving. Geschiedenis van Katholiek Nederland sinds 1853*. 's-Gravenhage, 1956.
- Rogier, L.J., Nederlands Limburg 1813-1963. *De Maasgouw*. Tijdschrift voor Limburgse geschied- en oudheidkunde (uitgave van het Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap) jrg. 83 (1964), nr. 4, pp. 71-86.
- Romein, J. en A., *De lage landen bij de zee. Een geschiedenis van het Nederlandse volk*. Amsterdam, 1976.
- Romein, J., *Beschouwingen over het Nederlandse volkskarakter*. Leiden, 1942.
- Romein, J., *De sociale en economische grondslagen van het fascisme*. Assen, 1938.
- Romein, J., *Tussen vrees en vrijheid. Vijftien historische verhandelingen*. Amsterdam, 1950.
- Rondom het Leudal*. Tijdschrift voor natuur, geschiedenis en milieu, jrg. 9 (1985), nr. 37/38 (themanummers Tweede Wereldoorlog).
- Roon, G. van, *Het Duitse verzet tegen Hitler*. Utrecht/Antwerpen, 1968.
- Roukens, W., Limburg en het Nederlandsch Volkskarakter, speciaal in het licht der Volkskultuur. *Publications de la Société Historique et Archéologique dans le Limbourg* (jaarboek van het Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap) tome LXXVII (1941), pp. 333-361.
- Royen, E.J.G. van, De Nederlandse mijnondernemingen en het silicosevraagstuk in de jaren dertig. *Jaarboek voor de geschiedenis van bedrijf en techniek*, nr. 4 (1987), pp. 219-224.
- Rüter, A.J.C., *Rijden en staken. De Nederlandse Spoorwegen in oorlogstijd*. 's-Gravenhage, 1960.

- Sanders, P., *Het Nationaal Steunfonds. Bijdrage tot de geschiedenis van de financiering van het verzet 1941-1945*. 's-Gravenhage, 1960.
- Scheeps, J.H., *Het N.V.V. in de branding*. Den Dolder, 1941.
- Scheeps, J.H., *Scheeps inventariseert*. 2 dln. Apeldoorn/Den Dolder, 1973/1976.
- Schöffner, I., Fascisme en nationaal-socialisme in Nederland. *Tijdschrift voor Geschiedenis*, jrg. LXXVIII (1965), nr. 1, pp. 59-67.
- Schöffner, I., *Het nationaal-socialistisch beeld van de geschiedenis der Nederlanden. Een historiografische en bibliografische studie*. Utrecht, 1978.
- Scholl, S.H. (red.), *Honderdvijftig jaar Katholieke Arbeidersbeweging in West-Europa*. Hilversum, 1961.
- Schouten, T., *Boy. Een Antilliaanse jongen in het Nederlands verzet*. Oranjestad/'s-Gravenhage, 1985.
- Schwegman, M., *Het stille verzet. Vrouwen in illegale organisaties: Nederland 1940-1945*. Amsterdam, 1980.
- Schulden, C.M., *Jhr. P.J. Six R.M.W.O. (1895-1986)*. Amsterdammer en verzetsstrijder. Nijmegen, 1987.
- Sèrum in d'n ôzel, oorlogsrelaas van een dorp in de Peel*. Samengesteld door enkele Sevenumse studenten. Venlo, 1984 (heruitgave van editie van 25-10-1946).
- Sijes, B.A., *De Arbeidsinzet. De gedwongen arbeid van Nederlanders in Duitsland 1940-1945*. 's-Gravenhage, 1966.
- Slots, J., *No. 1369. Zeven maanden in handen van de Duitse Sicherheitsdienst*. Weert, z.j.
- Smedts, M. (samenst.), *Den vaderland getrouwe. Een boek over oorlog en verzet. Geschreven door mensen die beleefd hebben wat ze schreven*. Amsterdam, 1962.
- Smedts, M., *Een weerbarstig katholiek*. Utrecht, 1966.
- Smedts, M., *Waarheid en leugen in het verzet*. Maasbree, 1978.
- Smedts, M. en Troost, C., *De lange nacht*. Amsterdam, 1965.
- Snoek, J.M., *De Nederlandse kerken en de Joden 1940-1945*. Kampen, 1990.
- Somer, J.M., *Man in oorlog. De dagboeken van majoor dr. J.M. Somer, hoofd Bureau Inlichtingen te Londen 13 maart 1942-22 september 1943*. Baarn, 1981.
- Somer, J.M., *Zij sprongen in de nacht. De Nederlandse Inlichtingendiensten te Londen in de jaren 1943-1945*. Assen, 1950.
- Sprooten, R., *Bericht aan Hare Majesteit: een geschiedenis*. Simpelveld, 1991.
- Stafford, D., *Britain and European Resistance 1940-1945. A. Survey of the Special Operations Executive, with documents*. London, 1980.
- Starp, J.E. van der, *Het Englandspiel. Démasqué der Vau-mannen*. Dordrecht, 1949.
- Starp, J.E. van der, *Een dolkstoot in de rug van het Nederlands volk*. Dordrecht, 1950.
- Stokman, S., *Het verzet van de Nederlandsche Bisschoppen tegen Nationaal-Socialisme en Duitse tyrannie. Herderlijke brieven, instructies en andere documenten*. Utrecht, 1946.
- De Stoot*. Contactblad van het eerste bataljon Regiment Stoottroepen 1945-1948 (gebundelde heruitgave). Eindhoven, 1980.
- Stoottroepen 1944-1984* (Samengesteld door J.A.M.M. Janssen, P.M.H. Groen en C.M. Schulden), Utrecht, 1984.
- Strubbe, F., *Geheime Oorlog 1940-1945. De Inlichtings- en Actiediensten in België*. Tiel, 1992.
- Swalmen '40-'45* (red. A. van Avesaath-van den Broek et al.). Swalmen, 1985.
- Summa Encyclopedie en Woordenboek in kleur*. 20 dln. Utrecht/Wageningen, 1973-1978.
- Tuinstra, F., *De ziel van Limburg*. Maastricht, 1932.

- Valk, J.P. de, Italië, het Vaticaan en de N.S.B. 1933-1937. *Archief voor de geschiedenis van de katholieke kerk in Nederland*, jrg. XXVI (1984), pp. 91-118.
- Vellinga, S.Y.A., *Katholiek Zuid-Limburg en het fascisme. Een onderzoek naar het kiesgedrag van de Limburger in de jaren dertig*. Assen, 1975.
- Velthoven, J.C. van, De Actie Bouwman. *Spiegel Historiae*, jrg. XVIII, nr. 12 (december 1983), pp. 653-660.
- Verslag houdende de uitkomsten van het onderzoek der Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940-1945*. 8 dln., 19 bdn. 's-Gravenhage, 1949-1956.
- Verslagboek Limburgsche Sociale Studieweek te Rolduc*, jrg. 1933-1939. Heerlen, 1933-1939.
- Verstraelen, F.J., *Tegelen en Steyl '44-'45. Oorlogsbeleving van Noordlimburgse mensen in het laatste oorlogsjaar*. Venlo, 1985.
- Veterman, E., *Keizersgracht 763*. Amsterdam, 1946.
- Van de Vin-Tholen, Th., Vluchtelingen hulp. *D'n Oetbinjel*, driemaandelijkse uitgave van de Heemkundevereniging Hunsel, jrg. III (1984), nr. 3, pp. 13-21.
- Vintcent, S., "De laatste loodjes wogen zwaar..." *Reuver en Beesel, bezetting-verzet-bevrijding*. Reuver, 1985.
- Visser, F., *De zaak Antonius van der Waals*. 's-Gravenhage, 1974.
- Visser, G., *Pater G. van den Heuvel C.S.S.R. Zijn gevangenschap en dood*. Roermond, 1946.
- Visser, W.G., *De Geheime Dienst Nederland: een documentair verslag over een inlichtingengroep in bezet gebied 1943-1945*. Barendrecht, 1990.
- De Volksmissionaris*. Maandschrift onder de bescherming van O.L.V.A.B. en St. Alfonsus, jrg. LXII, afl. 11 (oktober-november 1945).
- Vree, F.P.I.M. van, *De Nederlandse Pers en Duitsland 1930-1939. Een studie over de vorming van de publieke opinie*. Groningen, 1989.
- Vries, H. de, *Een ophitsend geschrift. De geschiedenis van het illegale blad Trouw*. Utrecht, 1968.
- Vries, Ph. de, *M.C. 1941-1945. Geschiedenis van het verzet der artsen in Nederland*. Haarlem, 1949.
- Wachters, H.J.J., *Wereldspiegel der 20ste eeuw. Historisch, politiek en economisch overzicht van het wereldgebeuren 1900-1950*. 4 dln. 's-Gravenhage, 1953-1955.
- Warmbrunn, W., *De Nederlanders onder Duitse bezetting 1940-1945*. Amsterdam, 1964.
- Weijdeveld, R. (red.), *Rode Hulp. De opvang van Duitse vluchtelingen in Groningerland 1933-1940*. Groningen, 1986.
- Weiler, A.G.; Jong, O.G. de; Rogier, L.J. en Mönnich, C.W., *Geschiedenis van de Kerk in Nederland*. Utrecht, 1962.
- Wiersma, L.R., Het Comité van Waakzaamheid van anti-nationaal-socialistische intellectuelen 1936-1940. *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, dl. LXXXVI (1971), pp. 124-150.
- Wijnen, J., *Hoe katholiek is Limburg? De kerk en het bisdom Roermond*. Maasbree, 1981.
- Wilcox, Th.C., *One Man's Destiny*. Mogadore-Ohio, 1992.
- Winkel, L.E., *De ondergrondse pers 1940-1945* (geheel herzien door H. de Vries). Amsterdam, 1989.
- Winkler Prins Encyclopedie van de Tweede Wereldoorlog*. 2 dln. Amsterdam, 1980.
- Zaal, W., *De Nederlandse fascistten*. Amsterdam, 1973.
- Zits, E. en P., *Susteren schrijft geschiedenis. Een relaas over de oorlogsperiode eind 1944-begin 1945 te Susteren*. Susteren, 1984.

Zondergeld, G.R., *Een kleine troep vervuld van haat. Arnold Meijer en het Nationaal Front*. Houten, 1986.

Zuylen, H.J. van, *De gemeente Herten. Dorp aan de Overgang*. Groningen, 1940.

Lijst van geraadpleegde scripties

Arts, G., *Nationaal-socialisme en katholicisme. Ontwikkeling en reacties op de N.S.B. in Venlo*. Nijmegen, 1983 (S.H.C. Maastricht).

Bongaerts, L., *Der deutsche Weg* (S.H.C. Maastricht).

Buren, F.H. van, *De Staatsmijnen tijdens de bezetting van mei 1940 tot september 1944*. Utrecht, 1988 (S.H.C. Maastricht).

Claassens, C., *Het cultureel verzet in Limburg, regio Horst-Sevenum*. Horst, 1988 (Particulier).

Egberts, J., *De Jonge Werkman*. Groningen, 1988 (S.H.C. Maastricht).

Flim, B.J., *De N.V. en haar kinderen 1942-1945. Geschiedenis van een Nederlandse duikorganisatie gespecialiseerd in hulp aan Joodse kinderen*. Groningen, 1987 (Particulier).

Golstein, J., *Limburg voor de Limburgers. Een krantenonderzoek naar het ontstaan van het Limburgs chauvinisme in Sittard in de periode 1890-1930*. Nijmegen, 1983 (S.H.C. Maastricht).

Gorris, H., *Het verzet in Limburg tijdens de Tweede Wereldoorlog: ondervertegenwoordigd?* 1981 (Particulier).

Klaassen, W., *De Mijnwerkersbonden in bevrijd Zuid-Limburg*. Nijmegen, 1974 (S.H.C. Maastricht).

Lamers, L., *Mentaliteitsverschillen in ons volk. Een voorbeeld: het verzet in de jaren 1940-1945*. Amsterdam, 1958 (S.H.C. Maastricht).

Maassen, H., *Roermond in de jaren 1940-1944* (S.H.C. Maastricht).

Nijsten, J.M.W., *Het vooroorlogse nationaal-socialisme in Limburg. Nazificatie en denazificatie in Limburg in de jaren 1931-1937* (S.H.C. Maastricht).

Paulssen, F., *“Wij zijn de zwarte soldaten”. De N.S.B. in Sittard 1933-1945* (S.H.C. Maastricht).

Thüss, B.J., *Het politiek dissidentisme bij de Nederlandse Rooms-Katholieken in de periode tussen de beide wereldoorlogen* (S.H.C. Maastricht).

Verheijden, R., *Het Limburgsch Dagblad. De houding ten opzichte van Nazi-Duitsland 1933-1939* (Particulier).

Lijst van geraadpleegde tijdschriften en dagbladen

De Bronk: Limburgs maandblad

Het Canton Weert

Dagblad voor Noord-Limburg

The Escape: Contactorgaan van de Nederlandse vereniging van oud-pilotenhelpers uit de Tweede Wereldoorlog

The Escape: Nieuwsbulletin

Gazet van Limburg

De Gelderlander

De Groene Amsterdammer

Heemkundevereniging Geleen

Jaarboek Bisschoppelijk College Roermond

Jaarboek Bisschoppelijk College Weert

Jaarboek Rolduc

Katholiek Nieuwsblad

Katholieke Illustratie

Kontakt: 2-maandelijks orgaan van de nationale federatieve raad van het voormalig verzet Nederland

Het Land van Valkenburg: Weekblad voor het hart van Zuid-Limburg

De Limburger

Limburger Koerier

Limburgs Dagblad

Limburgsch Dagblad

De Maas en Roerbode

De Mijnwerker: Orgaan van den Nederlandsche Rooms Katholieke Mijnwerkersbond

De Nieuwe Limburger

N.R.C. Handelsblad

Nouvelle Gazette de Charleroi

Peel en Maas: Weekblad voor Venray, Horst en omstreken

Op Korte Golf

De Rotterdammer

Tegelsche Courant: Nieuws- en advertentieblad voor Tegelen en omstreken

De Tijd

Veritas: Katholiek 14-daagsch blad voor Maastricht

De Volkskrant

Vrij Nederland

De Vrije Stem

De Zuid-Limburger

De Zwerver: Weekblad van de Stichting L.O.-L.K.P.

Lijst van afkortingen

A.B.W.M.	Algemene Bond van Werkers in het Mijnbedrijf
A.H.K.-O.D.	Algemeen Hoofdkwartier van de Ordedienst
A.J.C.	Arbeiders Jeugd Centrale
A.K.D.	Arbeitskontrolldienst
A.N.M.B.	Algemene Nederlandsche Mijnwerkers Bond
A.R.A.	Algemeen Rijksarchief ('s-Gravenhage)
A.R.P.	Anti Revolutionaire Partij
B.B.C.	British Broadcasting Corporation
B.B.O.	Bureau Bijzondere Opdrachten
B.d.S.	Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des S.D. in den Niederlanden
B.G.M.	Belasting Groep Maastricht
B.I.	Bureau Inlichtingen
B.M.G.N.	Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden
B.N.B.	Belgische Nationale Brigade
B.N.V.	Bureau Nationale Veiligheid
B.O.O.M.	Bureau Opsporing Oorlogsmisdrijven
B.R.I.O.P.	Bureau Registratie en Informatie Ontslagen Personeel (van het Ministerie van Defensie te Kerkrade)
B.S.	Binnenlandsche Strijdkrachten
B.T.	Bewakingstroepen (der Nederlandsche Binnenlandsche Strijdkrachten)
B.V.L.	Bijzondere Vrijwillige Landstorm
B.V.O.	Berichten Voorziening Oorlogstijd
C.A.B.R.	Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging (van het Ministerie van Justitie)
C.B.	Centraal Bureau (van de L.O.)
C.B.R.	Cimenteries (Belgisch zusterbedrijf van de E.N.C.I.: zie aldaar)
C.B.S.	Centraal Bureau voor de Statistiek
C.C.	Contact Commissie
C.C.C.D.	Centrale Crisis Controle Dienst
C.C.D.	Centrale Controle Dienst
C.D.K.	Centraal Distributie Kantoor
C.d.K.	Commissaris der Koningin
C.d.P.	Commissaris der Provincie
C.I.D.	Centrale Inlichtingen Dienst
C.I.W.	Comité van Illegale Werkers
C.M.O.	Commissie Militaire Onderscheidingen
C.O.B.	Corps d'Observation Belge
C.P.	Communistische Partij (Wijnkoop)
C.P.H.	Communistische Partij Holland
C.P.N.	Communistische Partij Nederland
C.P.S.U.	Communistische Partij van de Sovjetunie
C.S.S.	Congregatio Sancti Spiriti: paters van de H. Geest
C.s.s.R.	Congregatio Sanctissimi Redemptoris: Redemptoristen

D.B.D.	Daalzichtse Berichten Dienst
D.M.C.	Districts Militair Commissaris
Dpl.	Dienstplichtig
E.A.N.	Eenheids Administratie Nummer
E.C.I.	Electro Chemische Industrie
E.D.D.	Eenheid Door Democratie
E.N.C.I.	Eerste Nederlandse Cement Industrie
E.V.B.	Eenheids Vakbeweging
F.C.	Falsificatie Centrale (van de L.O.)
G.A.B.	Gewestelijk Arbeids Bureau
G.A.M.	Gemeente Archief Maastricht
G.A.R.	Gemeente Archief Roermond
G.D.N.	Geheime Dienst Nederland
G.O.I.W.	Gemeenschap Oud Illegale Werkers
G.O.I.W.N.	Gemeenschap Oud Illegale Werkers Nederland
G.S.	Generale Staf
G.S.C.	Gewestelijk Sabotage Commandant
H.B.S.	Hogere Burger School
H.N.B.	Hollandsche Nationale Brigade
HSSPF	Höhere SS und Polizeiführer
H.v.B.	Huis van Bewaring
I.D.-L.O.	Inlichtingendienst van de L.O. (Zuid-Limburg)
I.D.-O.D.	Inlichtingendienst van de O.D.
I.K.O.	Interkerkelijk Overleg
I.R.H.	Internationale Roode Hulp
I.S.B.	Internationale Socialistische Beweging
J.M.	Je Maintiendrai
K.A.	Katholieke Actie
K.A.B.	Katholieke Arbeidersbeweging
K.D.B.	Katholiek Democratische Bond
K.D.P.	Katholiek Democratische Partij
K.N.I.L.	Koninklijk Nederlandsch Indisch Leger
K.P.	Knokploeg
K.P.D.	Kommunistische Partei Deutschland
K.P.O.	Knokploeg Opsporing
L.B.D.	Luchtbeschermingsdienst
L.D.	Limburgs(ch) Dagblad
L.E.C.	Landelijke Emigranten Commissie
L.I.B.	Light Infantry Bataljon
L.K.	Limburger Koerier
L.K.P.	Landelijke Knokploegen
L.O.	Landelijke Organisatie voor hulp aan onderduikers
L.O.F.	Legioen van Oud Frontstrijders
L.S.C.	Landelijke Sabotage Commandant
M.C.	Militaire Commissie (sabotagegroepen van de C.P.N.)
M.I.	Military Intelligence
M.G.	Militair Gezag
M.S.C.	Missionarii Sacratissimi Cordis Jesu: Missionarissen van het H. Hart

M.v.D.-C.A.D.	Ministerie van Defensie ('s-Gravenhage) - Centraal Archiefvende- pot
M.V.T.	Militaire Voorbereiding Terugkeer
N.A.D.	Nederlandsche Arbeidsdienst
N.B.S.	Nederlandsche Binnenlandsche Strijdkrachten
N.C.	Nationaal Comité van verzet
N.R.H.	Nederlandsche Roode Hulp
N.R.O.	Nederlandsche Rijksradio Omroep
N.S.B.	Nationaal Socialistische Beweging
N.S.D.A.P.	Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei
N.S.F.	Nationaal Steun Fonds
N.S.N.A.P.	Nationaal Socialistische Nederlandsche Arbeiders Partij
N.V.	Naamloze Vennootschap (hulpverleningsorganisatie joodse kinde- ren)
N.V.D.	Nederlandsche Volksdienst
O.C.R.	Ordinis Cisterciensium Reformatorum: van de Orde der Trappisten
O.D.	Ordedienst
O.F.M.	Ordinis Fratrum Minorum: van de Orde der Franciscanen
O.N. 1-4	Oranje-Nassaumijn 1-4
O.P.	Ordinis (Fratrum) Praedicatorum: van de Orde der Dominicanen
O.S.Cr.	Ordinis Sanctae Crucis: van de Orde der Kruisheren
PAG	Pantserafweergeschut
PB	Persoonsbewijs
P.B.C.	Persoonsbewijzencentrale
P.B.S.	Persoonsbewijzensectie
P.E.	Parlementaire Enquête
P.L.E.M.	Provinciale Limburgse Electriciteits Maatschappij
P.M.C.	Provinciaal Militair Commissaris
P.N.E.M.	Provinciale Noordbrabantse Electriciteits Maatschappij
Polo	Politie organisatie
P.R.A.	Politieke Recherche Afdeling (volgt plaats)
R.A.F.	Royal Air Force
R.A.L.	Rijks Archief Limburg
R.I.	Regiment Infanterie
R.K.S.P.	Rooms Katholieke Staats Partij
R.K.V.P.	Rooms Katholieke Volks Partij
R.K.W.V.	Rooms Katholiek Werklieden Verbond
R.L.	Regiment Limburg (der Stoottroepen)
R.S.	Regiment Stoottroepen
R.S.A.P.	Revolutionair Socialistische Arbeiders Partij (Sneevliet)
R.S.H.A.	Reichssicherheitshauptamt
R.S.P.	Revolutionair Socialistische Partij (Sneevliet)
R.V.I.	Rijksverkeersinspectie
R.V.O.	Roode Vakverenigingen Oppositie
R.v.O.	Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie
R.V.V.	Raad Van Verzet in het Koninkrijk der Nederlanden
S.B.B.	Stikstofbindingsbedrijf
S.D.	Sicherheidsdienst
S.D.A.P.	Sociaal Democratische Arbeiders Partij
S.D.P.	Sociaal Democratische Partij

S.H.A.E.F.	Supreme Headquarters Allied Expeditionary Force
S.H.C.	Sociaal Historisch Centrum voor Limburg
Sipo	Sicherheitspolizei
S.I.S.	Special Intelligence Service
S.J.	Societatis Jesu: de Jezuïetenorde
S.O.E.	Special Operations Executive
Sol-fonds	Solidariteitsfonds (C.P.N.)
S.S.	Schutzstaffel
S.T.	Stoottroepen (der Nederlandsche Binnenlandsche Strijdkrachten)
T.D.	Tweede Distributiestamkaart
Verdinaso	Verbond van Dietsche Nationaal Solidaristen
V.G.A.	Vrije Groepen Amsterdam
V-man	Vertrouwensman
V.N.	Vrij Nederland
V.N.H.	Verbond voor Nationaal Herstel
Vo	Verbindingsofficier
V.O.D.	Vrije Omroep Dienst
V.V.S.U.	Vereniging van Vrienden van de Sovjetunie
W.A.	Weer Afdeling (van de N.S.B.)
W.B.N.	Wehrmachtbefehlshaber in den Niederlanden

Lijst van meelezers - correctoren

Prof. dr. M.G. Buist, Groningen (promotor)
Dr. P.Th.F.M. Boekholt, Paterswolde (copromotor)
Mevr. P.C. Gerritse (R.v.O.-Amsterdam)
Drs. H. de Vries (R.v.O.-Amsterdam)
Dr. A.J. van der Leeuw (Stichting '40-'45)
Medewerkers Ministerie van Defensie te Kerkrade en te 's-Gravenhage
Medewerkers Ministerie van Justitie te 's-Gravenhage
Drs. A. Heijnen, Utrecht (journalist)
Drs. L. Custers, Amsterdam (neerlandicus)
Mevr. H.J. Okhuyzen, Heerlen (begeleidingscommissie)
Drs. N.J.P. Dohmen, Baarn (begeleidingscommissie)
Mr. Th. van 't Grunewold, Roermond (begeleidingscommissie)
Drs. H.J. Heijboer, Heerlen (begeleidingscommissie)
Kolonel b.d. L. Jans, Eben-Emael (B) (begeleidingscommissie)
Vicaris A.H.L. Meertens, Roermond (begeleidingscommissie)
W.J.M. Willemsen, Venray (begeleidingscommissie)
Drs. Th.J.M. Gijzen, Spaubeek (begeleidingscommissie)
Dr. J.M. Gijzen, Roermond (begeleidingscommissie)
Dr. Remigius Dieteren O.F.M., Maastricht (begeleidingscommissie)
Prof. dr. J.C.G.M. Jansen, Maastricht (begeleidingscommissie)
Ing. J.A.L. Lemmens, Klimmen (begeleidingscommissie)
Dr. J.F.R. Philips, Maastricht (voormalig directeur Sociaal Historisch centrum)
L.F.R. Spierings, Maaseik (hoofdstuk II)
W. van Exter, Eemnes (hoofdstuk X)
Prof. dr. G. Harmsen, De Knipe (hoofdstuk X)
Drs. E.H.G. van Royen, Eijsden (hoofdstuk X)
P.H.B. Westerneng, Maastricht (hoofdstuk IX en hoofdstuk X)
J.A.H. Segers, Baarlo (hoofdstuk III)
E.H. van Wegberg, Horst (hoofdstuk III)
E. Piek, Sittard (hoofdstuk III)
J. Arts, Horst (hoofdstuk IV)
Mevr. C.M.A. Slabbers-Spierings, Rekem (B) (hoofdstuk IV)
M.H.L. Beelen, Tungalroy (hoofdstuk IV)
B.H. Winkelmolen, Heerlen (hoofdstuk IV)
Deken J.J. Keulen, Schinnen (hoofdstuk VI)
Mr. K.P.M. Ex, Amsterdam (hoofdstuk VI)
J. Grooten, Linne (hoofdstuk VI)
Mevr. J.S. Huskens, Tongeren (B) (hoofdstuk VI)
H.J.H. Bouten, Sittard (hoofdstuk VII)
A.H. van Mansum, Ottawa (Canada) (hoofdstuk V)
Drs. B.J. Flim, Groningen (hoofdstuk V)
Mevr. A.M. van de Bilt, Maastricht (hoofdstuk V)
Drs. W. van Norden, Amsterdam (hoofdstuk XI)
Mevr. M. ten Bruggencate-Bruynen, Maasdam (hoofdstuk XI)

Geraadpleegde archieven en particuliere collecties (voor nadere precisering: zie notenapparaat)

1. Sociaal Historisch Centrum voor Limburg:
 - * Particuliere collecties
 - * Collecties van stichtingen, verenigingen en organisaties
 - * Knipselarchief
 - * Dagbladen en andere periodieken
 - * Verkiezingsstatistieken
2. Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie
 - * Particuliere collecties
 - * Archieven van verzetsorganisaties
 - * Archieven van Duitse en Nederlandse nationaal-socialistische instanties
 - * Archieven van in Londen gevestigde Nederlandse instanties (1940-1945)
 - * Doc. dossiers
 - * Erelijst der gevallen
3. Ministerie van Defensie: Centraal Archieven Depot/Bureau Registratie en Informatie Ontslagen Personeel
 - * Archief van de O.D.
 - * Archief van de Binnenlandse Strijdkrachten
 - * Persoonsdossiers
4. Ministerie van Justitie
 - * Archief van het Directoraat Generaal voor de Bijzondere Rechtspleging
5. Ministerie van Binnenlandse Zaken
 - * Archieven van het Bureau Nationale Veiligheid (persoonsdossiers)
6. Algemeen Rijks Archief
 - * Archief van het Ministerie voor Oorlogsvoering van het Koninkrijk 1940-1945
 - * Archief van het Bureau Opsporing Oorlogs Misdrijven
7. Stichting '40-'45 Eindhoven
 - * Algemene rapporten over verzetsgroepen
 - * Persoonsdossiers
 - * Schadeclaims
8. Kabinetsarchief van de Commissaris der Koningin in de provincie Limburg
 - * Correspondentie tussen C.d.K. en gezagsdragers in de provincie (vanaf jaren dertig)
 - * Verslagen inlichtingendienst (jaren dertig)
 - * Burgemeestersdossiers
 - * Arrestatielijsten en correspondentie hieromtrent
 - * Algemene dossiers m.b.t. de oorlogsjaren (opgaven, verslagen, rapporten)
 - * Dossier zuivering
9. Rijks Archief Limburg
 - * Archief van het Militair Gezag
10. Stadsbibliotheek Maastricht
 - * Documentatie Limburg: krantencollectie m.b.t. de Tweede Wereldoorlog
11. Gemeente Archief Maastricht
 - * Archief Commissaris van Politie
12. Gemeente Archief Roermond
 - * Collectie Oorlogsdocumentatie

- * Archief Commissaris van Politie/Gemeentepolitie
- 13. Gemeente Archief St. Geertruid
 - * Archivalia m.b.t. de Tweede Wereldoorlog (m.n. stemmingsrapporten)
- 14. Gemeente Archief Heerlen
 - * Archief Commissaris van Politie
- 15. Particuliere collecties
 - * Appeven, G.H. van, Roermond
 - * Beaumont, H.J.M., Maastricht
 - * Beelen, M.H.L., Tungleroy
 - * Bemelmans, W., Geleen
 - * Bensen, G.H., Heerlen
 - * Berckel, Ch. van, Develier (Zwitserland)
 - * Bouten, H.J.H., Sittard
 - * Cornips, J.H.A.E., Maastricht
 - * Crasborn, J.R.P., Heerlen
 - * Dohmen, N.J.P., Baarn
 - * Fober, J.M., Schinnen
 - * Gielens, A.H., Maastricht
 - * Grunewold, Th. van 't, Roermond
 - * Hanssen, G.H., Venray
 - * Heijboer, H.J., Heerlen
 - * Hendriks, H.J., Brunssum
 - * Hooyer, A., Deventer
 - * Horne van-Heythuijzen, A.C., Heythuysen
 - * Jans, L., Eben Emael (B)
 - * Kempkens, P.H., Sittard
 - * Koers, K., Doorwerth
 - * Kötter-van de Voort, W.E.M., Maastricht
 - * Mansum, A.H. van, Ottawa (Canada)
 - * Mertens, A.M.H., Sevenum
 - * Noordaa, E. van der, 's-Gravenhage
 - * Peters, P.J.J.M., Didam
 - * Raeskin, M., Tegelen
 - * Ramakers-Dahmen, A.M.E., Roermond
 - * Russel, F.J.K., Nijmegen
 - * Schunck, P.J.A., Schaesberg/Landgraaf
 - * Segers, J.A.H., Baarlo
 - * Sieben, J.M., Venlo
 - * Smits, J., Weert
 - * Spierings, L.F.R., Maaseik (B)
 - * Wegberg, E.H. van, Horst
 - * Willemsen, W.J.M., Venray

Correspondentie

Apers, J.A.V., Nieuwerkerk a.d. IJssel
Arensbergen, H.J. van, Gennepe
Banning, J.P.D. van, Rekem (B)
Barning, J.M., Geleen
Beckers, F., Stramproy
Beelen, M.H.L., Tungalroy
Bemelmans, W., Geleen
Berckel, Ch. van, Develier (Zwitserland)
Bilt, A.M. van de, Maastricht
Boekhold, W.F.Th. van, Velden
Bollen, A.J., Maasmechelen (B)
Bollen, D.H.A., Maastricht
Bissy, M. de, Montpellier (Fr)
Brink, A. van, Heerlen
Bronzwaer, P.M.M.A., Maastricht
Brouwers-Welsing, B., Hoogerheide
Bruggencate ten-Bruynen, M., Maasdam
Cammaert, P., Swalmen
Claassens, C.A.H., Horst
Coolsma, H., Breda
Crijns, Th.G.W.B.M., Blaricum
Custers, M.M.L.G.M., Bilthoven
Daemen, J.J., Bergen
Dedem, baron G.W. van, Dalfsen
Dohmen, N.J.P., Baarn
Duke, A., Southampton (GB)
Eijk, J.J. van, Tegelen
Ensinck, J.H., Maastricht
Ex, K.P.M., Amsterdam
Exter, W. van, Eemnes
Flim, B.J., Groningen
Fober, J.M., Schinnen
Folmer, J.M., Schiermonnikoog
Gerritsen, F.J., Amersfoort
Gestel, J.A. van, Ratingen (Dld)
Gielens, A.H., Maastricht
Gijsen, Th.J.M., Spaubeek
Goossen, Th.J.M., Heerlen
Grooten, J., Linne
Grunewold, Th. van 't, Roermond
Hanssen, G.H., Venray
Harmsen, G., De Knipe
Hegelsom, G.W.L. van, Maasbracht
Heijboer, H.J., Heerlen
Heijnen, A., Utrecht
Hendriks, H.J., Brunssum

Houwen, W.L. en Houwen-Verlaak, A.G., Helden
Huskens, J.S., Tongeren (B)
Jamin, H., Hulsberg
Janssen, W., Vaals
Jesse-Den Ouden, D., Amsterdam
Kempkens, P.H., Sittard
Knoors, J.A., Grevenbicht
Koers, K., Doorwerth
Kort, H.J. de, Haarlem
Kraay, J.F., Cadier en Keer
Lak, W., Brussel/Djakarta/Les Granges-Salvan (Zwitserland)
Mansum, A.H. van, Ottawa (Canada)
Mertens, A.M.H., Sevenum
Moormann, F.R., Mook
Mulken, H. van, Stein
Nicolas, C.M.J.A.F., Reuver
Nijsten, H.J.C., Maastricht
Noordaa, E. van der, 's-Gravenhage
Norden, W. van, Amsterdam
Okhuyzen, H.J., Heerlen
Otterloo, J.G.W., Sittard
Peters, P.J.J.M., Didam
Piek, E., Sittard
Plantinga, S., 's-Gravenhage
Poels, L.A., Sittard
Ponsen, L., Maaseik (B)
Ronden, M., Sittard
Roumen, G.H., Roermond
Russel, F.J.K., Nijmegen
Salemans, J., Thorn
Salomé, M.J., Arnhem
Sandberg, H.W., Amsterdam
Schaeffer, H.J., Nijmegen
Schoemaker, P., Deventer
Scholten, J.G., Hilversum
Scholtes, J., Kerkrade
Schoor, P.W. van der, Weert
Schunck, P.J.A., Schaesberg/Landgraaf
Segers, J.A.H., Baarlo
Sieben, J.M., Venlo
Slikker, A.J., Kalmthout (B)
Slots, P.J.H., Wanssum
Smeets, H., Capelle a.d. IJssel
Smulders, F.P.J., Horst-America
Speleers, H.A.J.J.M., Riemst (B)
Timmermans-Heines, J., Kessel
Trienekens, Th.F., Geleen
Trip, S.W.H., Voorburg
Tummers, H., Echt
Verstraelen, J., Weert

Vleeshouwers, H.A., Hunsel
Wermeling, W.P., Geleen
Westerveld, C.Ch., Rijswijk
Westerweel-Bosdriesz, W., Amersfoort
Willemsen, W.J.M., Venray
Winkelmolen, B.H., Heerlen
Winkelmolen, J.M., Heerlen
Wuts, H.H., Hastings (Nw. Zeeland)
Zimmermann, W.G., Vaals

Vraaggesprekken

Arpots, J.L., Eijsden
Arts, J.G., Horst
Banning, J.P.D. van, Rekem (B)
Beaumont, H.J.M., Maastricht
Beelen, M.H.L., Tungalroy
Bemong, J., Rekem (B)
Bensen, G.H., Heerlen
Bertrand, P.J., Vaals
Beurskens-Huys, D., Tegelen
Bilt, A.M. van de, Maastricht
Bissy, M. de, Montpellier (Fr)
Blindeman-Stossberg, M.H.Th., Utrecht
Boekhold, W.F.Th. van, Velden
Botterweck, W.J.H., Mechelen
Bouten, H.J.H., Sittard
Boutet, E.M.T., Maastricht
Brink, A. van, Heerlen
Cammaert, P., Swalmen
Claassens, C.A.H., Horst
Cornips, J.H.A.E., Maastricht
Crasborn, J.R.P., Heerlen
Daemen, J.J., Bergen
Dohmen, N.J.P., Baarn
Domburg, J. van, Bunde
Donselaar, C.L. van, Eindhoven
Ex, K.P.M., Amsterdam
Exter, W. van, Eemnes
Fischer, P., Maastricht
Foer, J.M., Schinnen
Folmer, J.M., Schiermonnikoog
Frantzen, J.W.H., Sittard
Frantzen, L.F.J.H., Maastricht
Gielens, A.H., Maastricht
Gijsen, Th.J.M., Spaubeek
Hannen, P.A.H., Weert
Hanssen, G.H., Venray
Heijboer, H.J., Heerlen
Helvoort, Th.C. van, Nijmegen
Hendriks, H.J., Brunssum
Horne van-Heythuijzen, A.C., Heythuysen
Huskens, J.S., Tongeren (B)
Jans, L., Eben Emael (B)
Janssen, C.J.H., Ulestraten
Janssen, G., Reuver
Janssen, H.L.J., Neer
Janssen, J.A.J., Maastricht

Keulen, J.J., Heerlen
Koers, K., Doorwerth
Kort, H.J. de, Haarlem
Kötter-van de Voort, W.E.M., Maastricht
Lemmens, J.A.L., Klimmen
Lucassen, L.J., Meijel
Maanen, F.A.A. van, Neerbeek
Mansum, M. van, Maastricht
Meertens, A.H.L., Roermond
Mertens, A.M.H., Sevenum
Mulders, J.F.H., Venlo
Mulken, H. van, Stein
Nicolas, C.M.J.A.F., Reuver
Pollaert, H.H., Venlo
Puts, J.H.M., Maasbracht
Rocks, F., Riemst (B)
Rooijackers-Brummans, J.D.C., Meijel
Russel, F.J.K., Nijmegen
Satijn, P.G.H., Maastricht
Schade, J.H., Venlo
Scholten, J.G., Hilversum
Schumacher, O., Heerlen
Schunck, P.J.A., Schaesberg/Landgraaf
Schutrup, J., Soestdijk
Segers, J., Baarlo
Slabbers-Spierings, C.M.A., Rekem (B)
Smeets, J., Eijsden
Smeets, M.K.J., Maastricht
Smulders, F.P.J., Horst
Speleers, H.A.J.J.M., Kanne (B)
Spierings, L.F.R., Maaseik (B)
Suilen, R.J., Swalmen
Teepen, L.H.M., Venlo
Vrij, J., Rijswijk
Waterman, E., Loosdrecht
Wegberg, E.H. van, Horst
Willemsen, W.J.M., Venray
Wittebol, A., Maastricht

Stellingen

behorend bij:

A.P.M. Cammaert

Het verborgen front. Geschiedenis van de georganiseerde illegaliteit in de provincie Limburg tijdens de Tweede Wereldoorlog.

april 1994

1. In de geschiedschrijving over Nederland in de Tweede Wereldoorlog is de rol van de rooms-katholieke geestelijkheid onderbelicht gebleven. Deze heeft in elk geval in Limburg een belangrijke bijdrage geleverd aan de illegaliteit en grote invloed uitgeoefend op de vorm ervan.
2. Vele honderden onderduikers konden min of meer legaal aan de slag in de Zuidlimburgse mijnen omdat de bezetter prioriteit gaf aan maximale kolenproductie boven het uitkammen van deze bedrijfstak.
3. De naoorlogse verklaring van een van de belangrijkste medewerkers van de Sipo-Maastricht, R.H.G. Nitsch, dat de bevrijding hem belette de Limburgse illegaliteit binnen afzienbare tijd zware klappen toe te brengen, berustte niet op grootspraak.
4. De marges tussen de persoonlijke motieven die ten grondslag liggen aan verzetsdeelname en collaboratie zijn smaller dan op grond van deze tegenstelling zou kunnen worden aangenomen.
5. Gelet op de positieve resultaten voor de geschiedbeoefening door de aanstelling van een provinciaal historicus in Drenthe, Noord-Holland, Zuid-Holland, Utrecht en Noord-Brabant dient ook in Limburg een dergelijke functionaris te worden aangesteld.
6. Ondanks de beperkingen in tijd, plaats en onderwerp echoën de uitkomsten van historische studies met een hoog actualiteitsgehalte vaak zo lang na in de publieke opinie, dat nuancering het moet afleggen tegen eenzijdigheid en overaccentuering.

7. De neiging om sportresultaten en sportrecords als historisch te bestempelen kan niet serieus worden genomen. Los van de prestaties betreft het immers weinig meer dan statistische gegevens, die, zodra ze wijziging ondergaan, meestal snel in vergetelheid raken.
8. De gedwongen evacuaties tijdens de Tweede Wereldoorlog hebben door de omstandigheden waaronder ze plaatsvonden bijgedragen aan een (tijdelijke) versterking van de eenheid onder de betrokken Nederlanders.
9. De jaarlijkse exodus naar vakantiebestemmingen in het buitenland biedt menig achterblijver de gelegenheid even op adem te komen.

Woord vooraf

Het is betreurenswaardig te moeten vaststellen dat de contemporaine historische wetenschapsbeoefening in Nederland dreigt te worden meegezogen in ontwikkelingen, gekenmerkt door bezuinigingen en een om zich heen grijpende commercialisering van de wetenschap in het algemeen. Hoewel sommige disciplines zich lenen voor een zekere commercialisering, is een reductie van het wetenschappelijk bedrijf tot marktgerichte business fnuikend en op langere termijn verstikkend voor talrijke takken binnen de wetenschap alsook voor de academische geest. Op grond van financiële overwegingen worden namelijk belangen met elkaar verknoot waardoor discutabele uitgangspunten als de wet van vraag en aanbod, de gril van de dag, het korte termijn resultaat en het financieel rendement de dienst dreigen uit te gaan maken. Het risico is niet denkbeeldig dat fundamenteel wetenschappelijk onderzoek en beginselen als waardevrijheid en integriteit van de wetenschapsbeoefening hieronder zullen lijden.

De historische wetenschap dient in essentie geen commerciële belangen, zij verschaft kennis en inzicht in ons collectief verleden, in ons relatief recent collectieve geheugen. Geen enkele samenleving kan daarbuiten, omdat het zowel ons gemeenschappelijk als ons individueel bewustzijn raakt. Het geeft mede richting aan ons denken, voelen en handelen. Daarvan getuigt onder meer de in brede lagen van de bevolking levende belangstelling voor historische publikaties. Wil men de historische wetenschapsbeoefening zowel kwalitatief als kwantitatief op een aanvaardbaar niveau houden, dan zijn belangstelling en waardering onvoldoende. Door de samenleving en haar vertegenwoordigers zullen de fondsen en middelen beschikbaar gesteld moeten worden die een verantwoorde beoefening van deze wetenschap, zowel in de breedte als in de diepte, waarborgen.

Dat het gelukkig ook nog anders kan, bewijst de onderhavige studie die ongeveer tien jaar in beslag heeft genomen, een periode die vrijwel geen historicus meer is gegund. Dat ik er zolang aan heb mogen werken, heeft ongetwijfeld ook te maken met het

onderwerp waarvoor nog steeds grote belangstelling bestaat. Zonder de (financiële) steun en medewerking van talrijke personen en instanties had deze studie niet tot stand kunnen komen. De niet aflatende interesse van vele direct en indirect betrokkenen, zowel in de privé-sfeer als daarbuiten, waren niet alleen van onschatbare waarde en hartverwarmend, er ging bovendien een krachtige stimulans vanuit. Hiervoor wil ik mijn erkentelijkheid en oprechte, diep gevoelde dank uitspreken.

In de eerste plaats geldt mijn dank promotor professor dr. M.G. Buist en co-promotor dr. P.Th.F.M. Boekholt, verbonden aan de Rijks Universiteit te Groningen. Hun milde, kritische begeleiding en hun inspirerende betrokkenheid waren onontbeerlijk voor de voortgang van het onderzoek en misten hun motiverende uitwerking niet. Voorts wil ik allen dankzeggen die (delen van) het manuscript kritisch doorlazen, in het bijzonder de begeleidingscommissie, en degenen die hun persoonlijke herinneringen ten behoeve van dit onderzoek op schrift stelden, hun privé-collecties ter inzage gaven en/of zich bereid verklaarden tot een vraaggesprek. De lezer vindt hun namen terug in de lijsten van meelezerscorrectoren, correspondentie, vraaggesprekken en geraadpleegde particuliere collecties. Dan was er het initiatief van burgemeester P.J.J.M. Peters van Didam, die vanuit zijn vorige standplaats Belfeld zijn collegae in de provincie verzocht mijn onderzoek te steunen door per gemeente op zoek te gaan naar mogelijke contactpersonen of zeksbronnen. Zijn inspanning leverde diverse nuttige aanknopingspunten op. Mevrouw R. Okhuyzen, secretaris van het Voormalig Verzet Limburg, verstreekte de namen en adressen van talrijke verzetsdeelnemers, deed mij veel nuttige tips aan de hand en verzorgde de introductie bij verschillende personen en instanties. Met veel genoegen denk ik terug aan de prettige samenwerking, haar warme gastvrijheid en de voortreffelijke Limburgse kaas waarop ze me trakteerde. S. Plantinga, verbonden aan het Algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage, gaf me goede adviezen en maakte me attent op diverse archiefcollecties. Hij schiep er zichtbaar genoegen in me binnen te loodsen in de archieven van het Bureau Nationale Veiligheid. Een woord van dank geldt voorts het personeel van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie, in het bijzonder drs. H. de Vries, wijlen mevrouw P.C. Gerritse en drs.

C.J.F. Stuldreher; medewerkers van het Ministerie van Defensie te Kerkrade, in het bijzonder mevrouw L.M.G. Teeuwen-Meertens; medewerkers van het Ministerie van Justitie in 's-Gravenhage, in het bijzonder de heer P.A. Stolk; het personeel van het districts-kantoor van de Stichting '40-'45 in Eindhoven, in het bijzonder mevrouw A.T. van der Meij; het voormalig hoofd van het Rijksarchief in Limburg te Maastricht, drs. J.H.M. Wieland; G.W.G. van Bree, gemeentearchivaris in Roermond en drs. A.H. Jenniskens, voormalig gemeentearchivaris te Maastricht. Zij allen waren mij vaak in meer dan een opzicht behulpzaam bij het onderzoek.

Een speciaal woord van dank gaat uit naar de directeur, prof. dr. J.C.G.M. Jansen, en de medewerkers van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg te Maastricht. Ondanks mijn vaak lastige vragen betoonden zij zich steeds even hulpvaardig. In het bijzonder wil ik hier H.M. Janssen noemen. Vele jaren steunde hij alle activiteiten die met het onderzoek samenhangen, typte hij het manuscript en bracht hij er talrijke correcties in aan. Zonder zijn inspanningen en bereidheid om te helpen had dit eindresultaat niet tot stand kunnen komen. De dames I.J.L. Frints, E.M. Muyres-Schilder en M.C. Mommers-Bakker verdienen eveneens aparte vermelding. Zij hebben zich zowel voor de vormgeving als het persklaar maken van dit manuscript veel moeite getroost. Verder wil ik de Cartografische Dienst van de Provincie Limburg (R.O.V.) bedanken voor het tekenen van de kaarten.

Dank zij de substantiële financiële participatie van de volgende instellingen en fondsen werd dit onderzoek mogelijk gemaakt: het bisdom Roermond en het fonds Bolsius, de Stichting Fondsenwerking Militaire Oorlogs- en Dienstslichtoffers (S.F.M.O.), het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg, de Stichting Februari 1941, het Morrenfonds, de Stichting Katholieke Noden, het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, het Ministerie van Sociale Zaken, het Anjerfonds Limburg, de Elisastichting, het Computer Centrum Nederland te Heerlen, de firma Hobru te Hoensbroek, Marcel Muyres Algemene Bouw B.V. te Sittard, Laudy B.V. te Sittard en Hape Projectpromotie.

Afsluitend wil ik mijn ouders dank betuigen voor hun morele en financiële steun. Ik dank ook de redactie van de Maaslandse Monografieën voor het besluit deze studie in haar reeks op te nemen.

Roermond, oktober 1993
Fred Cammaert

Inleiding

Wat de Tweede Wereldoorlog bij de betrokken generaties heeft losgemaakt en teweeggebracht zal ongeacht de talloze getuigenissen nooit in zijn volle omvang bekend worden. Met verbazing, huivering, verbijstering en vaak met onbegrip nemen we kennis van alle mogelijke facetten die het gevolg waren van oorlog en bezetting. Hoe diep de periode 1940-1945 ligt verankerd in het geheugen van de mensen blijkt uit de nog steeds grote belangstelling voor dit tijdvak en de veel gekoesterde wens tot maximale conservering. De Tweede Wereldoorlog is nadrukkelijk deel gaan uitmaken van het naoorlogse cultuurgoed. Daarvan zijn voorbeelden te over. Men ontkomt niet aan de indruk dat telkens weer krampachtige pogingen worden ondernomen elementen uit het nazisme en fascisme en uit de jaren 1933-1945 te gebruiken voor een verklaring van recentere gebeurtenissen en ontwikkelingen. Het illustreert de preoccupatie met dit recente, deels onverwerkte verleden wat trouwens tot op zekere hoogte ook geldt voor het neonazisme. Door al te lichtvaardig parallellen te trekken met het nazisme en sedert enige jaren ook met het stalinisme wordt echter voorbijgegaan aan het feit dat verwerpelijke ideeën met al hun implicaties menselijk en dus van alle tijden zijn en niet uniek voor de periode 1933-1945.

Het streven naar conservering heeft onder meer geleid tot een niet aflatende stroom publikaties waarvan het veertiendelige standaardwerk van dr. L. de Jong veruit de meeste informatie verschaft. Zijn breed opgezette landelijke studie laat voldoende ruimte over voor aanvullend en gespecialiseerd onderzoek, zeker voor regionale studies. Zo kan een nieuwe invalshoek of een andere benadering van de omvangrijke materie ons beeld van en ons denken over de Tweede Wereldoorlog verder completeren. De bestudering van provinciale of lokale gebeurtenissen, tendensen en ontwikkelingen, waaraan dr. De Jong vanzelfsprekend minder aandacht heeft kunnen schenken, kan daar eveneens toe bijdragen. Deze studie wil recht doen aan een van die onderbelichte terreinen. Dat is gekozen voor de geschiedenis van de georganiseerde illegaliteit in de

provincie Limburg heeft verschillende redenen. De Limburgse afkomst van de auteur en zijn speciale belangstelling voor dit onderwerp maken daar deel van uit.

Uiteenlopende vragen dringen zich op. Hoe zag het Limburgs verzet eruit, wat waren de gedaante en karakter ervan? In hoeverre correspondeerden de ontwikkelingen in Limburg met de landelijke en in hoeverre weken ze daar van af? Welke rol speelde de Kerk in deze overwegend katholieke provincie? Herhaaldelijk is beweerd dat de relatie tussen katholicisme, corporatisme en fascisme een obstakel vormde voor het ontstaan en de ontwikkeling van een humanitaire, kerkelijk geïnspireerde verzetsbeweging met een breed maatschappelijk draagvlak. Leidde deze (veronderstelde) tegenstelling inderdaad tot terughoudendheid aan katholieke zijde jegens de illegaliteit? Hoe laat zo'n uitspraak zich rijmen met de aanzienlijke toename van prestige en gezag die zeker de katholieke Kerk in Limburg in de moeilijke oorlogsjaren ten deel viel?

Naast een beschrijving van de georganiseerde illegaliteit in Limburg hopen we met deze studie een bijdrage te leveren aan het regionale historisch onderzoek en door het geven van verklaringen en door middel van analyse, toelichting en nuancering de discussie over dit onderwerp te bevorderen. Omwille van de helderheid en op grond van de hierboven geformuleerde vraag zijn de ontwikkelingen in Limburg waar mogelijk tegen een landelijke achtergrond geplaatst, zodat de contrasten scherper worden of er juist door vervagen.

Een andere kwestie betreft de plaats die de georganiseerde illegaliteit in de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog is toegekend. Tussen de vijf en tien procent van de bevolking raakte (zijdelings) bij het verzet betrokken. Men zou dus geneigd zijn te spreken van een tamelijk perifeer verschijnsel. Toch was dit niet het geval. Niet eerder stond een periode in de vaderlandse geschiedenis zo in het teken van een rigide goed-fout denken, nooit was het onderscheid tussen de twee normatieve begrippen zo duidelijk en noodzakelijk. Het feit dat Nederland gebukt ging onder een verwerpelijke bezettingsregime en de propaganda van alle strijdende partijen er alles aan was gelegen een star zwart-wit denken in stand te houden en aan te wakkeren, leidde er onder meer toe dat aan het verzet een extra dimensie werd toegevoegd.

Ofschoon de rigide scheiding tussen goed en fout een duidelijker beeld oproept, kleven er ook gebreken aan. Dat manifesteerde zich overigens vooral na de oorlog. De meeste Nederlanders trachtten tijdens de bezetting het leven van alledag voort te zetten. Zij pasten zich morrend aan de gewijzigde omstandigheden aan, wogen de eigen verantwoordelijkheden, namen liever geen risico's en probeerden zonder kleerscheuren de moeilijke tijd door te komen. Het naoorlogs goed-fout denken werd vanwege emotionele betrokkenheid, al dan niet bewust, verheven tot maatstaf bij de bestudering van de oorlogsperiode en ruimde voor deze grootste groep Nederlanders geen plaats in. De aandacht richtte zich begrijpelijk voornamelijk op die groepen in de samenleving die (ogenschijnlijk) het meest direct bij de gevolgen van oorlog en bezetting waren betrokken en daardoor lijnrecht tegenover elkaar waren komen te staan: de "fouten" (de bezetter, zijn handlangers en de collaborateurs) en de "goeden" (de illegaliteit en degenen die het verzet steunden). Zonder in het tamelijk vruchteloze en moeizame goed-fout debat te willen treden is het in een studie als de onderhavige, die de "goeden" tot onderwerp heeft, belangrijk vast te stellen dat het goed-fout denken in oorlogstijd onvermijdelijk was en zijn nut bewees. Nagenoeg elke vorm van illegaal handelen gold, zeker na de oorlog, als goed. Het verzet en de verzetsdeelnemers hadden in zekere zin gefungeerd als het geweten der natie en velen van hen vonden het van belang dit beeld te bevestigen en nader in te vullen. Er gebeurde iets opmerkelijks. Elementen uit dit, uit de oorlog meegenomen denkpatroon kregen vanwege een zekere belangenverstrengeling iets kunstmatig, waardoor ze een obstakel gingen vormen voor een genuanceerd, afgewogen oordeel. Niet zelden werd "goed" opgewaardeerd tot beter. Dat blijkt bijvoorbeeld uit de kwaliteit van veel van de ons ter beschikking staande bronnen die na de oorlog werden geproduceerd en erdoor werden aangetast. Hierop komen we nog uitvoerig terug.

Bij het opzetten van deze studie is niet te werk gegaan volgens een vastomlijnd onderzoeksplan. Algemeen geformuleerde vragen gaven er in eerste instantie richting aan. De wil om te weten gold als leidraad. Omdat het een omvangrijke en weerbarstige materie betrof, moest in de eerste plaats een inventarisatie worden gemaakt van de belangrijkste literatuur en mogelijke vindplaatsen van bron-

nen. Voor de kennis van landelijke ontwikkelingen kon goeddeels worden volstaan met literatuurstudie, maar voor de regio schoot de literatuur tekort. Hier moest de historische bron uitkomst brengen. Er was sprake van een groeiproces; het stellen van telkens nieuwe vragen en het zoeken naar een weg in de overstelpende hoeveelheid al dan niet relevante gegevens. Vooralsnog werd bewust niet gekozen voor een definitieve afbakening van het onderwerp. Het snel in omvang toenemend materiaal bleek de beste wegwijzer. Dat leidde er overigens toe dat in deze fase méér werd onderzocht dan achteraf beschouwd strikt noodzakelijk was. Diverse deelonderzoeken brachten weinig of niets aan het licht. Desondanks werd weldra duidelijk dat deze werkwijze vrucht afwierp. Het terrein won aan overzichtelijkheid en speurtochten naar gegevens die minder relevant of vermoedelijk niet voorhanden waren, konden achterwege blijven. Het materiaal verschaftte de antwoorden en de aanknopingspunten, zodat het stellen van vragen waarop geen antwoord mogelijk was vermeden kon worden. Aldus ontstond gaandeweg het fundament dat als uitgangspunt diende voor de compositie van het verhaal.

Een direct gevolg van deze methode was dat het onderwerp zich als het ware (van)zelf afbakende. Zo bleek bijvoorbeeld dat de Limburgse illegaliteit, afgezien van de communisten en een kleine groep sociaal-democraten, een a-politiek karakter had, wat waarschijnlijk voor een belangrijk deel kan worden toegeschreven aan de invloed van de katholieke Kerk en het ontbreken van zichtbare politieke tegenstellingen. De lezer zal daarom tevergeefs naar een politieke component zoeken. Evenmin zal hij iets vinden over het verzet in bedrijfstakken als de Zuidlimburgse mijnen, de Nederlandse Spoorwegen of de P.T.T. Illegale werkers uit deze bedrijfstakken maakten vrijwel allemaal deel uit van organisaties die niet op het bedrijf zelf waren gericht. Bij niet-Nederlandse bevolkingsgroepen ligt de zaak gecompliceerder. Het staat vast dat Polen, Hongaren en zigeuners een bijdrage hebben geleverd aan het verzet, maar zij opereerden doorgaans los van de grotere verbanden en er is (nog steeds) weinig of niets van bekend. Om die redenen zijn hun activiteiten grotendeels buiten beschouwing gelaten. Sommige beroepsgroepen zoals artsen en kunstenaars waren landelijk georganiseerd teneinde de eigen beroepscategorie te

vrijwaren van nationaal-socialistische inmenging en beïnvloeding. De artsen, verenigd in het Medisch Contact, voerden een centraal geleide oppositie. Een goedlopende estafettedienst garandeerde dat de bij het Medisch Contact aangesloten artsen - een ruime meerderheid van de Nederlandse medici - op de hoogte bleven van de landelijke richtlijnen. Omdat Limburg niets toevoegt aan het landelijk beeld is er verder geen aandacht aan besteed. We willen volstaan met te verwijzen naar de gedegen studie van Ph. de Vries, M.C. 1941-1945. Geschiedenis van het verzet der artsen in Nederland (Haarlem, 1949). De veel rijker geschakeerde wereld der kunstenaars slaagde er niet in zo'n gesloten front te vormen als de artsen, wat ongetwijfeld te maken had met de grotere afhankelijkheidspositie van deze beroepsgroep. Desondanks voerden talrijke kunstenaars oppositie. Dat leidde tot allerlei vormen van illegale activiteiten. Overal in het land vonden bijvoorbeeld clandestiene lezingen, toneelvoorstellingen en muziekuitvoeringen plaats. Zo ook in Limburg waar in de regio Horst-Sevenum en het zuiden van de provincie landelijk bekende personen als Anton van Duinkerken, Bernard Verhoeven, Eduard Verkade, Albert van Dalsum, Loudi Nijhoff en Paul Huf hun opwachting maakten. Omdat de gegevens over het kunstenaarsverzet in Limburg onvolledig en fragmentarisch zijn, hebben wij ervan afgezien deze verzetstak te bespreken. Over het in 1943 opgerichte Nationaal Comité van verzet (N.C.), een organisatie die onder meer een bundeling van alle verzetsorganisaties nastreefde, kunnen we eveneens kort zijn. Dank zij een Limburgse voorman uit het studentenverzet, J. van Hövell van Wezeveld en Westerflief, kreeg het N.C. - voor zover bekend - vertakkingen in het midden en zuiden van de provincie. De activiteiten bleven beperkt tot het opstellen van enkele sterk persoonlijk gekleurde rapporten over de stemming onder de bevolking en de houding ten aanzien van verschillende instellingen en instituties zoals het Nederlands vorstenhuis. Welk doel deze rapporten dienden en welke invloed ervan uitging is niet bekend, zodat er verder geen aandacht aan is geschonken.

Eerder is opgemerkt dat deze studie grotendeels is gebaseerd op historische bronnen, bronnen waarvan de kwaliteit in veel gevallen te wensen overlaat. Hoewel dit probleem inherent is aan vrijwel

elk historisch onderzoek en een kritische en sceptische houding van de onderzoeker vereist, neemt het in het geval van de illegaliteit soms groteske vormen aan. In het algemeen dateren de ons ter beschikking staande bronnen van na de oorlog, uit een periode dat de afloop bekend was en de illegaliteit in een nieuw perspectief kwam te staan. Ze zijn weliswaar oorspronkelijk, maar missen authenticiteit. Veel van die naoorlogse bronnen zijn geproduceerd door verzetsdeelnemers. Ze vertonen niet alleen lacunes, maar ze zijn bovendien vaak emotioneel getint, subjectief of zelfs verminkt. Dat roept allerlei nieuwe vragen op. De opstellers van deze bronnen dienden vrijwel allemaal bewust of onbewust een (eigen)belang. Van hen kon moeilijk worden verwacht dat ze bij hun rapportage volstrekte neutraliteit in acht namen. Daarvoor was de emotionele betrokkenheid te groot. Onder invloed van het goed-fout denken werd geselecteerd en gemythologiseerd. Er bestond een sterke neiging de zaken achteraf te verfraaien en als beter georganiseerd voor te stellen. De mogelijkheid om de waarheid in zo'n naoorlogse bron te manipuleren was groot. Dat kan de samenstellers - zij kregen in alle opzichten ruim baan - nauwelijks worden verweten. Het dwingt de onderzoeker echter zoveel mogelijk bronnen aan te boren teneinde over een maximale hoeveelheid vergelijkingsmateriaal te beschikken. Het resultaat van deze werkwijze vindt de lezer terug in het notenapparaat waarin per voetnoot meestal naar meer bronnen wordt verwezen. Desondanks zijn we er ons van bewust dat er fouten in de tekst geslopen kunnen zijn of dat sommige kwesties of ontwikkelingen onvoldoende of niet geheel correct voor het voetlicht zijn gebracht. Dat heeft niet alleen te maken met de bronnen. Hoewel de historicus een correcte reconstructie van het verleden nastreeft, kan hij zich niet volledig losmaken van zijn eigen waarden en normen, zijn persoonlijke betrokkenheid en de tijd waarin hij leeft. Correcties en aanvullingen zijn daarom mogelijk.

Op sommige consequenties van de problematische historische bron willen we nader ingaan. Er is vanwege de onbetrouwbaarheid, de tegenstrijdigheid, de onvolledigheid en het gebrek aan contrôlemogelijkheden slechts sporadisch gebruik gemaakt van kwantitatieve gegevens. We hebben ons overwegend beperkt tot het geven van schattingen en zelfs dan de nodige reserves in acht

genomen. Een ander gevolg is dat een aantal verzetsdeelnemers onvermeld blijft of niet de plaats krijgt die ze op grond van hun verdienste toekomt, terwijl aan anderen naar verhouding teveel gewicht wordt toegekend. Wie zich na de oorlog nadrukkelijk op zijn verzetsverleden liet voorstaan, zijn ervaringen op schrift stelde of, zoals ook is voorgekomen, de daden van anderen op het eigen conto schreef, maakte de beste kans niet in de vergetelheid te geraken. Dat was niet alleen wrang voor bescheidenere oud-illegalen, maar het stichtte bovendien verwarring. Daarbij komt dat deze studie geen plaats inruimt voor individueel verzetswerk, hooguit wordt er melding van gemaakt ter illustratie en verbreding van het kader. Ten aanzien van persoonsbeschrijvingen is de nodige terughoudendheid betracht, omdat de bronnen hierover onvoldoende of weinig relevante gegevens bevatten.

Om de lezer een beter inzicht te geven in de hier gesignaleerde problematiek willen we iets meer zeggen over de kwaliteit van enkele bronnen(collecties).

1. De “authentieke” bron. Voor een reconstructie van de georganiseerde illegaliteit staan ons diverse bronnen uit de oorlog ter beschikking: de illegale pers, het dagboek, brieven, rapporten en verslagen en het archief van de Duitse Sicherheitspolizei en verwante instanties. De illegale pers biedt ons inzicht in uiteenlopende facetten van de bezettingsjaren, de gebeurtenissen en ontwikkelingen die plaatsvonden en de in verzetskringen levende ideeën over allerlei (naoorlogse) vraagstukken en kwesties met betrekking tot oorlog en bezetting. Voor een reconstructie van de illegaliteit als zodanig leent de illegale pers zich minder goed. De illegaliteit opereerde immers in het verborgene en was om te kunnen overleven afhankelijk van geheimhouding. Er werd weinig op schrift gesteld. De meesten beperkten zich tot korte, cryptische aantekeningen in bijvoorbeeld een agenda. Daaruit valt doorgaans weinig af te leiden. Dat is niet het geval met dagboeken, brieven, rapporten en verslagen uit de tijd zelf. Helaas zijn deze gegevens over het algemeen schaars of onvolledig. Een instantie die, enkele uitzonderingen daargelaten, geen belang had bij een vertekende weergave van de werkelijkheid was de Sicherheitspolizei. De Sipo, de S.D. en de Abwehr was er alles aan gelegen de illega-

liteit op het spoor te komen en uit te schakelen. Los van de (ontoelaatbare) middelen waarvan deze instanties zich bedienden, leverde het een schat aan informatie op die tevens als grondslag kon dienen voor processen tegen verzetsgroepen en verzetsdeelnemers. Het voor Limburg belangrijkste archief, dat van de Sipo-Maastricht, is begin september 1944 door leden van de Sipo verbrand, waardoor veel belangrijk (vergelijkings)materiaal verloren is gegaan. Er resteren slechts een handvol processtukken en een uitvoerige rapportage over het verloop van de April-Meistaking in met name de Zuidlimburgse Mijnstreek.

2. De mondelinge bron. Om enig inzicht te krijgen in persoonlijke drijfveren en ervaringen is aan ruim honderd voormalige verzetsdeelnemers een uitvoerige vragenlijst voorgelegd die schriftelijk of mondeling kon worden beantwoord. De meesten gaven de voorkeur aan een vraaggesprek. Allereerst werd uitgebreid ingegaan op de jaren dertig. Wat wist men van de opkomst en de bestrijding van het nationaal-socialisme en het fascisme? Welke rol speelde de r.-k. Kerk daarin? Kreeg men te maken met Duitse (joodse) vluchtelingen(hulp)? Wat was de eigen houding ten aanzien van de gebeurtenissen en ontwikkelingen in nazi-Duitsland; was er sprake van beïnvloeding van Duitse zijde? Hoe oordeelde men over het functioneren van de parlementaire democratie en de door de R.K.S.P. gevoerde politiek? Uit de antwoorden bleek dat veel verzetsdeelnemers in de jaren dertig nog te jong waren om zich hierover een oordeel te kunnen vormen. Sommigen herinnerden zich uitsluitend details. Een andere, overigens kleine groep antwoordde in generalisaties die meestal nauw aansloten bij bestaande literatuur en niet significant waren voor Limburg. Hierna werd aan de hand van dertig open vragen (per persoon aangevuld met specifieke vragen) de bezettingsperiode aan de orde gesteld. Daarbij kwamen kwesties als motivatie, leefmilieu, groei in het illegaal werk, (zoeken naar) verbindingen, activiteiten en ervaringen aan de orde. Vanzelfsprekend leverde elk vraaggesprek een ander resultaat op, maar ze namen zonder uitzondering vele uren, soms zelfs dagen in beslag. Een intensieve herbeleving van deze bewogen periode vergde tijd.

Ondanks het soms hoge informatieve gehalte, kampt het vraaggesprek met tekortkomingen. De historische werkelijkheid staat niet zelden op gespannen voet met de door het individu ervaren realiteit. Bovendien zijn de herinneringen, zeker na 45 jaar, aan slijtage onderhevig. De toenmalige werkelijkheid kan worden aangepast aan nieuw verworven inzichten of de fantasie pleegt er een aanslag op. Contrôlemogelijkheden zijn er nauwelijks, evenmin sanctiemiddelen. Het is aan de persoon zelf wat hij wel en niet wil vertellen. Dat opent de mogelijkheid tot weglating, verdraaiing en manipulatie waarbij de persoonlijke integriteit niet eens in het geding hoeft te zijn. De zegsbron heeft hoe dan ook eigen, specifieke belangen die een zuivere, waarde vrije weergave in de weg kunnen staan.

3. Secundaire bronnen.

a. De Stichting '40-'45: een instelling die de zedelijke, maatschappelijke en materiële noden lenigt van verzetsdeelnemers, hun gezinnen of nabestaanden. Om onder meer te kunnen vaststellen wie aan de criteria voor verzetsdeelname voldoet, heeft deze stichting van elke steunaanvrager een dossier samengesteld. Aan die dossiers zijn talrijke gegevens ontleend aangezien ze informatie bevatten over het illegaal werk van de verzetsdeelnemer en het netwerk waarbinnen hij of zij opereerde. Daarbij valt op dat de dossiers van personen omtrent wier verzetsverleden geen twijfel bestaat weinig documentatie bevatten in tegenstelling tot degenen over wie wel twijfels zijn gerezen. De laatsten bezorgden de onderzoekers van de Stichting handen vol werk en er moesten talrijke getuigen worden gehoord. Zo ontstonden vaak lijvige dossiers die ons een goed inzicht verschaffen in verschillende verzetsnetwerken en de aard van hun werkzaamheden. Een nadeel van de persoonsdossiers van de Stichting '40-'45 hangt samen met het feit dat deze instelling een doel dient waarmee grote, doorgaans financiële belangen voor de verzetsdeelnemer zijn gemoeid. Dit kan het waarheidsgehalte van de diverse verklaringen negatief beïnvloeden. Bij gebrek aan vergelijkingsmateriaal en omdat de meeste illegale netwerken toch al vaag waren, kan het gebeuren dat de onderzoeker zich daardoor laat verschalken. Een voorbeeld: een van de correctoren van dit manuscript, zelf verzetsdeelnemer,

verklaarde dat een op zijn getuigenis gebaseerde passage in de tekst aanzienlijk moest worden afgezwakt, aangezien de noden van de aanvrager in kwestie hem bekend waren en hij daarom diens verzetsbijdrage had aangedikt. Het al of niet toekennen van een uitkering op grond van (tegenstrijdige) verklaringen en een werkelijk of fictief verzetsverleden heeft herhaaldelijk tot commotie geleid. De voormalige directeur van het gewestelijk Stichtingskantoor in Eindhoven, J.I.F. Franken, ging nog een stap verder. Niet zonder cynisme merkte hij op dat het bij wijze van spreken in 1985 nog mogelijk was een (geïsoleerd) verzetsgroepje op te richten. Voorwaarde was dat de aanvragers de zaak vooraf grondig doornamen en met goed doortimmerde verklaringen bij de Stichting '40-'45 aanklopten. Het zou heel wat moeite kosten zo'n oplichterspraktijk aan de hand van bewijzen naar het rijk der fabelen te verwijzen.

b. Het Archief van het Directoraat Generaal van de Bijzondere Rechtspleging. Deze omvangrijke collectie wordt beheerd door het Ministerie van Justitie en bevat veel bruikbare informatie. Collaborateurs, verraders en infiltranten moesten kort na de oorlog verantwoording afleggen voor hun daden. Daarvan werden dossiers aangelegd. Een voordeel van deze collectie is dat de gebeurtenissen uit de oorlog nog vers in het geheugen lagen wat onder meer de gedetailleerdheid van de getuigenverklaringen ten goede kwam. Omdat de verklaringen onder ede werden afgelegd, mag worden verondersteld dat het waarheidsgehalte naar verhouding hoog is. Niettemin zijn er ook manco's. Het justitieel apparaat was in de jaren na de oorlog overbelast en niet berekend op zo'n arbeidsintensieve taak. Het is de vraag of het voldoende vertrouwd was met de vaak complexe materie. Doorgaans waren de medewerkers van de politieke recherche, die de verhoren van de verdachten en getuigen afnamen, op zoek naar de opheldering en de ware toedracht van infiltratie en verraad. Zij hadden minder belangstelling voor het karakter, de werkzaamheden en het functioneren van een verzetsorganisatie. Slechts af en toe werd ernaar gevraagd of ging een getuige er uit eigen beweging spontaan op in. Daarnaast moeten we ons afvragen in hoeverre de dossiers compleet zijn. Soms bevatten ze een verslag van de rechtszaak, soms niet. Het laatste hoefde

niet te betekenen dat de zaak geseponeerd werd. Verscheidene veroordeelden gingen in hoger beroep, maar de uitkomst daarvan vinden we niet altijd terug in het dossier. Bovendien is gebleken dat door sommige medewerkers van de politieke recherche schaduwarchieven van de processen verbaal zijn aangelegd die in een enkel geval meer gegevens bevatten dan de dossiers van het Archief van het Directoraat Generaal voor de Bijzondere Rechtspleging. Uiteraard is er naar gestreefd de naoorlogse justitiële gang van zaken zo correct mogelijk weer te geven en waar mogelijk, bijvoorbeeld aan de hand van verslagen in dagbladen, te controleren. We kunnen een kans op onvolledigheid echter niet uitsluiten.

c. Van wisselende kwaliteit zijn de (particuliere) bronnencollecties die berusten op het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie, de Ministeries van Defensie en Binnenlandse Zaken, het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg en gemeente- en rijksarchieven. Het betreft bronnenverzamelingen met sterk uiteenlopende thema's die met een ander doel zijn aangelegd dan de twee hierboven genoemde. De aard ervan is zeer divers.

d. De laatste secundaire bron die enige toelichting behoeft is de kort na de oorlog gehouden parlementaire enquête over het in de bezettingsjaren gevoerde regeringsbeleid. Het omvangrijke verslag en de talrijke getuigenverklaringen bevatten een schat aan informatie. Evenals bij het Archief van het Directoraat Generaal voor de Bijzondere Rechtspleging konden de getuigen putten uit recente herinneringen. Bovendien legden zij hun verklaringen onder ede af. Een nadeel was ook hier dat de vragenstellers herhaaldelijk blijk gaven van onvoldoende bekendheid met de materie. Het spectrum waarbinnen zij zich moesten bewegen was bovendien veel te breed. De ondervragers zagen zich genoodzaakt keuzes te maken bij het aansnijden van thema's zodat heel wat onderwerpen of kwesties onderbelicht of zelfs onaangeroerd bleven. Meermaals gingen leden van de enquêtecommissie niet in op onderwerpen die door de getuigen werden aangesneden.

Bij de indeling van deze studie is, voorzover dat niet op compositorische bezwaren stuitte, gekozen voor een chronologische behan-

deling van de georganiseerde illegaliteit. In het eerste, inleidende hoofdstuk worden opkomst, ontwikkeling en bestrijding van het nationaal-socialisme en fascisme in de jaren dertig besproken. Nagegaan wordt of in dit decennium een fundament is gelegd dat als (gedeeltelijke) verklaringsgrond kan dienen voor het karakter, de ontwikkeling en een mogelijke deelname aan de illegaliteit. Hetzelfde geldt voor de vraag of in deze jaren een maatschappelijk draagvlak voor de illegaliteit is ontstaan. In het tweede hoofdstuk komen de eerste militair-civiele verzetsformaties aan de orde. Zij legden de basis waarop latere verzetsgroepen konden voortbouwen. Daarna volgen vier hoofdstukken over de hulpverlening aan geallieerde vluchtelingen, joden en onderduikers, veruit de belangrijkste en meest omvattende illegale activiteit in de provincie Limburg. Deze hoofdstukken zijn tamelijk nauw met elkaar verweven. Aangezien de humanitaire verzetsactiviteiten veelal door elkaar heen liepen, duiken in deze hoofdstukken herhaaldelijk dezelfde namen op. Soms, zoals bij de hoofdstukken over de hulpverlening aan joden en onderduikers, is enige tijd gewikt en gewogen in welk kader de hulpverlening het best kon worden geplaatst. Tal van L.O.-ers waren tevens bij de hulp aan joden betrokken. Waar deze hulpverlening nagenoeg een exclusieve L.O.-aangelegenheid was, is gekozen voor een behandeling binnen L.O.-verband. In aansluiting op het hoofdstuk over de hulp aan onderduikers volgt het hoofdstuk over de steeds nauwer aan de L.O. gelieerde knokploegen en de daaruit voortkomende Stoottroepen. We volgen de Stoottroepen, waarin het actievere deel van de georganiseerde illegaliteit direct na de bevrijding onderdak vond, tot de zomer van 1945, toen de meeste Stoottroepers waren teruggekeerd uit Duitsland en voorbereidingen werden getroffen voor hun inschepping naar Nederlands-Indië. Pas daarna en niet, zoals verwacht mocht worden, in aansluiting op de eerste militair-civiele verzetsformaties volgt het hoofdstuk over de Ordedienst (O.D.). Ofschoon de O.D. al in 1941 in Limburg functioneerde, had de organisatie zelf weinig of niets met deze verzetsformaties te maken. Bovendien deed de O.D. vooral in de eindfase van de bezetting van zich spreken. In de hoofdstukken IX en X komen twee, nogal geïsoleerd optredende verzetsorganisaties aan bod. Allereerst de Raad van Verzet (R.V.V.), een organisatie die over steunpunten beschikte in

de Mijnstreek en de Noordlimburgse en Brabantse Peelstreek. Terwijl er nog enige samenwerking bestond tussen de R.V.V. en de O.D., de L.O. en de knokploegen, met het daarna te behandelen communistisch verzet was dat nauwelijks het geval. De communisten waren zowel in de jaren dertig als in de eerste bezettingsjaren opvallend actief en zij brachten naar verhouding hoge offers aan mensenlevens. Vanwege hun geïsoleerd optreden zijn de communisten moeilijk in te voegen tussen de voorafgaande hoofdstukken. De laatste twee hoofdstukken, de illegale pers en de inlichtingendiensten, vallen in kleine, op zichzelf staande delen uiteen, omdat gekozen is voor een bespreking per krant, respectievelijk per inlichtingendienst. Een geïntegreerde behandeling stuitte op compositorische complicaties. Hoewel beide hoofdstukken elementen bevatten die goed inpasbaar zijn in eerdere hoofdstukken (de inlichtingendienst “Wim” wordt in verband hiermee behandeld in het hoofdstuk over de hulpverlening aan geallieerde vliegeniers en hun bemanningsleden) bleek het bezwaarlijk ze vooraf te laten gaan aan of te laten volgen op het omvangrijke blok waar de humanitaire hulpverlening wordt besproken. Met deze volgorde hopen we herhalingen zoveel mogelijk te voorkomen, zodat kan worden volstaan met verwijzingen naar passages uit eerdere hoofdstukken.

Ter afsluiting van deze inleiding volgen nog enkele opmerkingen van algemene aard. Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen verzet en illegaliteit. Het komt de leesbaarheid ten goede. We veronderstellen dat het door elkaar gebruiken van de twee begrippen geen aanleiding geeft tot verwarring.

Bij de bespreking van verraad en liquidaties is in sommige gevallen terughoudendheid betracht. Wanneer sprake is van algemene bekendheid vanwege artikelen in de pers of behandeling in de literatuur, is dat niet gebeurd. Wanneer wordt de naam van een betrokkene vermeld en wanneer niet? Wij hebben ons hierbij laten leiden door de volgende criteria. Bestaat er onweerlegbaar bewijs en is de zaak tot op de bodem uitgezocht? Zijn de beschikbare bronnen zoals justitiële dossiers volledig? Wat was de aard van het verraad en hoe complex was een zaak? Meer dan eens drong de vraag zich op in welke mate de betrokkene schuldig kon worden geacht aan het hem ten laste gelegde. Een ongelukkige samenloop

van omstandigheden, onvoorzichtigheid of een persoonlijk drama konden immers aan verraad ten grondslag liggen. We hechten eraan te beklemtonen dat alle in deze studie besproken gevallen van verraad vooraf zijn voorgelegd aan ambtenaren van het Ministerie van Justitie dat in aansluiting op hun oordeel toestemming heeft verleend tot publikatie. Bij liquidaties door de illegaliteit ligt de zaak anders. Doorgaans vond na de oorlog geen justitieel onderzoek plaats, zodat verscheidene liquidaties onopgehelderd bleven. In veel gevallen maakten de betrokkenen er geen geheim van. Bij het noemen van namen is zoveel mogelijk rekening gehouden met de wensen van de direct of indirect betrokkenen, zoals oud-collega's uit de illegaliteit en nabestaanden. We zijn ons er desondanks van bewust dat het zeer moeilijk is criteria te formuleren voor het al dan niet noemen van namen van verraders en uitvoerders van liquidaties. Al gauw loopt men het risico allerlei facetten over het hoofd te zien en zich in een mijnenveld te begeven. Niettemin is ervoor gekozen op grond van bovenstaande overwegingen de lezer zo optimaal mogelijk te informeren over de namen van de betrokkenen.

Menig verzetsdeelnemer werkte onder een of meer schuilnamen. De een gebruikte gewoon zijn voornaam, de ander liet zijn fantasie de vrije loop. Meestal kende men elkaar alleen bij die naam. Toch is op een enkele uitzondering na afgezien van het gebruik ervan vanwege de relatieve anonimiteit en omdat verschillende illegalen dezelfde schuilnaam gebruikten of er geen hadden. Voor zover de schuilnamen ons bekend zijn, vindt de lezer die tussen haakjes achter de werkelijke naam terug in het register. Omwille van de leesbaarheid is tevens een lijst met de namen van hoofdrolspelers opgenomen waarin zij kort worden geïntroduceerd. De lijst is gebaseerd op het aantal vermeldingen in het persoonsregister. Derhalve treft men hierin naast de namen van verzetsdeelnemers ook die van sommige Sipo-leden en verraders aan.

Omdat deze studie niet de geschiedenis van Limburg in oorlogstijd, maar uitsluitend die van de georganiseerde illegaliteit behandelt, kan de indruk ontstaan dat velen aan het verzet deelnamen en dat de illegaliteit een brede maatschappelijke beweging was. Dit beeld verdient enige nuancering. De illegaliteit ontwikkelde zich tussen 1940 en 1945 weliswaar in de breedte, maar dat neemt niet weg

dat een naar verhouding kleine groep van voornamelijk jongeren, jonge geestelijken en voormalige militairen er direct bij betrokken raakte. Om naar behoren te kunnen functioneren was het verzet aangewezen op steun vanuit de samenleving. Daaraan ontbrak het niet: men kreeg hulp uit alle lagen van de bevolking, wat overigens niet wil zeggen dat die massale vormen aannam. Een andere consequentie van de concentratie op de illegaliteit kan zijn dat een beeld wordt opgeroepen als zou het om hechte, goed ontwikkelde verzetsstructuren gaan. Dat was in het algemeen niet zo. De onderlinge banden waren, in tegenstelling tot wat achteraf is vastgelegd, informeel en los. Het ontbreken van gedegen structuren hing samen met de noodzaak van het vermijden van risico's en met het spontane ontwikkelingsproces. Kennis van de illegaliteit was gevaarlijk, daarvan waren de meeste verzetsdeelnemers zich terdege bewust. Zij opereerden binnen kleine netwerken. Bij een poging tot reconstructie staat de onderzoeker geen andere weg open dan het beschikbare materiaal te ontrafelen, te rangschikken en te rubriceren. Hierdoor worden de structuren van de georganiseerde illegaliteit langzaam maar zeker zichtbaar, maar in werkelijkheid waren ze bijna altijd vaag. Ofschoon er consequent naar is gestreefd niet méér structuur aan te brengen dan er destijds bestond, kunnen we niet uitsluiten dat omwille van de overzichtelijkheid de balans af en toe naar overstructurering is doorgeslagen. Het lijkt nuttig de lezer vooraf op deze moeilijk te vermijden onvolkomenheid te attenderen.

